

Akademik Literatürde Türk Tarih Tezi Sorunsalı

The Problem of Turkish History Thesis in Academic Literature

Yunus Emre ÖZKUL¹

Öz

Türk tarih tezi, erken Cumhuriyet dönemi tarih çalışmalarında büyük bir dönüşümü ifade etmektedir. 1928'de Atatürk'ün direktifiyle başlayan yeni tarih çalışmaları 1932'de bir neticeye varmış ve Türk tarih tezi ortaya çıkmıştır. Aslında bu dönemde bile akademik çevrelerde birtakım fikir ayrılıklarına yol açan tez, günümüzde daha büyük eleştirilere uğramakta ve farklı değerlendirmelerle anlaşılmasına çalışılmaktadır. Türk tarih tezinin bu tartışmalı konumu, onun tarih disiplininin ötesinde, siyasi anlamlar yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Akademik çevreler tarafından geliştirilen ortak tavır, tezin iç ve dış siyasi endişelerden doğan bir ihtiyacı karşılamak için üretildiğidir. Ancak tezin muhtevası, işlevi, niteliği, katkıları ya da zararları hususunda aynı çevrelerde farklılaşan tutumlar gözlenmektedir. Bu durum doğalmış gibi görünmekle birlikte, siyahla beyaz kadar keskin bir şekilde ayrılan böylesi yaklaşımlar, tarihsel süreç içerisinde Türk tarih tezinin nasıl konumlandırılması gerektiğine dair ciddi bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Nesnelliğin asgari düzeye indiği bir saha olarak Türk tarih tezi, yargılamalardan ziyade anlaşılmaya muhtaçtır. Dolayısıyla bu çalışma, Türk tarih tezine yönelik akademik çevrelerde oluşan farklı yaklaşımları bir araya getirerek, tezi anlamaya çalışmayı amaçlamaktadır. Yapılan araştırma sonucunda, akademisyen ve yazarların ayrıştığı sorunlu alanların, tezin ortaya çıkışındaki nedenler, politik-ideolojik karakteri ve tezin bilimselliği üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Tezi, Ulus devlet, Atatürk

Abstract

The Turkish history thesis represents a major transformation in the early Republican history studies. New history studies, which started with the directive of Atatürk in 1928, reached a conclusion in 1932 and the Turkish history thesis emerged. In fact, even during this period, the thesis, which caused some differences in academic circles, is now subject to greater criticism and is being understood with different evaluations. This controversial position of the Turkish history thesis stems from the imposition of political meanings on the part of its history discipline. The common attitude developed by academic circles is that the thesis is produced to meet a need arising from internal and external political concerns. However, different attitudes are observed about the content, function, quality, contributions or damages of the thesis. Although this seems natural, such approaches, which are as sharp as black and white, pose a serious problem about how the Turkish history thesis should be positioned in the historical process. As a field in which objectivity is minimized, the Turkish history thesis needs to be understood rather than judgment. Therefore, this study aims to try to understand the thesis by bringing together different approaches in Turkish academic history. As a result of the research, it was seen that the problematic areas where academics and writers were separated focused on the reasons of the emergence of the thesis, its political-ideological character and the scientificness of the thesis.

Keywords: Turkish Historical Society, Turkish History Congress, Turkish History Thesis, National Press, Atatürk.

¹ Yunus Emre ÖZKUL

ORCID ID: 0000-0002-5915-0770

Doktora Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin Üniversitesi, efemerid33@gmail.com

Tarih Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Mersin Mehmet Adnan Özçelik Anadolu Lisesi, efemerid33@gmail.com

PhD Student, Graduate School of Social Sciences, Mersin University, efemerid33@gmail.com

History Teacher, Ministry of National Education, Mersin Mehmet Adnan Özçelik Anatolian High School, efemerid33@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 05.10.2019

Kabul Tarihi/Accepted : 06.11.2019

Makale Atfı Önerisi / Citation (APA):

Özkul, Y. E. (2019) Akademik Literatürde Türk Tarih Tezi Sorunsalı. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 38-50.

1. GİRİŞ

Türk tarih tezi, bugün hala sosyal bilimcilerin mutfağındaki temel malzemelerden biri durumundadır. Tezle ilgili dosyanın kapandığı ya da bu konudaki çalışmaların bir neticeye ulaştığı yönünde özellikle üniversite düzeyindeki akademik çevrelerde yer alan yaygın görüşe rağmen², Türk tarih tezinin kendisini doğrudan konu edinen ya da dolaylı bir şekilde konuya temas eden çalışmalar yayımlanmaya devam etmektedir³. Bu ilginin ya da onun disiplinlerarası çalışmaların bir parçası haline gelmesinin temel nedeni, tezin sıradan bir tarih yaklaşımından öte, politik-ideolojik kaygılardan doğmuş olmasıdır. Atatürk döneminde tek parti iktidarı, ülkenin sahip olduğu birtakım politik risklere tarihsel çözümler üretilebileceğini düşünmüş ve bu amaçla 1928'de başlayıp 1932'de tamamlanan yeni tarih çalışmalarını desteklemiştir. Zaten bu süreçte şekillenen Türk tarih tezini hazırlayan ekibin önemli bir bölümü milletvekillerinden oluşmuştur⁴. Tezin politik-ideolojik karakteri, bu konuda oluşan literatüre de yansımıştır. Ortaya konulan yayınlarda ciddi derecede fikir ayrılıkları ya da farklı bakış açıları söz konusu olmuş, bu durum Türk tarih tezini ve 1930'lar Türkiye'sinin politik iklimini anlamayı güçleştirmiştir. Literatürdeki fikir ayrılığı ya da yaklaşım sorununun iki tema etrafında biçimlendiği görülmektedir: Bunlar, tezin bilimselliği ve politik-ideolojik karakteridir. Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkış nedenleri iç ve dış politik dinamiklerde aranmaktadır. Literatürü oluşturan yayınların bir kısmı iç nedenleri oldukça yüzeysel bir şekilde tarif ederken diğer bir kısmı tamamen buraya odaklanmaktadır. Tez üzerindeki bir başka tartışma konusu, onun ırkçı bir yaklaşıma sahip olduğudur. Özellikle ideolojik kimliğiyle ön plana çıkan bazı araştırmacılar buna benzer iddialarla Türk tarih tezi özelinde Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini mahkûm etme yolunu tutmuşlardır.

Literatürün önemli bir bölümü, Türk tarih tezini 1930'larda siyaset-tarih ilişkisinin sorunlu bir ürünü olarak da kabul etmektedir. Yine tezin, Türkiye'deki bilimsel düşünüşün evrimine katkısı ya da zararı üzerindeki tartışmalar da henüz sona ermemiş görünmemektedir. Bu ve buna benzer farklı yaklaşımlar ve tutumlar, çalışmamızda bir arada değerlendirilerek Türk tarih tezine yeni bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Erken Cumhuriyet evresinde oluşturulan Türk Tarih Tezi'ne yönelik olarak ikincil kaynak niteliğindeki literatürde var olan yaklaşım farkını ya da değişik bakış açılarını tespit etmek üzerine odaklanılan bu çalışmada, temel materyal olarak kitaplar, dergiler ve müzakere zabıtları kullanılmıştır. Temel amaç,

² Gerçekten de üniversitelerde böyle bir algı söz konusudur. Hiç de bilimsel olmayan bu yaklaşım, bilimin doğasına uymamakla birlikte, bu durum, 19. yüzyılın hemen başında Avrupa'nın akademik çevrelerinde Isaac Newton'un fizik yasalarını ortaya koyduğu ve artık bunun üzerine bir şey konulamayacağı yönündeki zihinsel hataya benzetilmektedir.

³ Son 10 yıl içerisinde yapılan çalışmalar için bkz. Özkul, Y. E. (2017). Siyaset-tarih ilişkisi bağlamında Atatürk dönemi tarih kongreleri (1932-1937). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin. Bir diğer yüksek lisans tezi için bkz. Khacatryan, S. (2015). Dr. Rıza Nur and his relationship to the Turkish history thesis, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul. Türk Tarih Teziyle ilgili bilimsel makaleler de üretilmeye devam etmektedir. Bkz. Sivrioğlu, U. T. (2015). Aryan teorisi ve Türk tarih tezi. Akademik tarih ve düşünce dergisi. C.2, S.6, ss.1-27. Şimşek, A. (2012). Türk tarih tezi üzerine bir değerlendirme. Türkiye günlüğü, S.111, ss.85-100. Diğer makale için bkz. Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve

literatürdeki farklı bakış açılarını tespit etmek olduğu için kaynaklar, konuya bakış açılarına göre sınıflandırılmış ve görüş farkı olarak kabul edilebilecek unsurlar ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Çalışmamızın temel kaygısı bir durum tespitine dayanmaktadır. Dolayısıyla niteliksel bir araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama teknikleri sayesinde çalışmamız şekillenmiştir. Verilerin ortaya çıkması ve birikmesi bağlamında Türk Tarih Teziyle alakalı yayınlar tespit edilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler sınıflandırılmış ve doküman analizi yöntemiyle yorumlanarak çalışmamızın teorik çerçevesi oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

3.1 Türk Tarih Tezi Literatürü

Her şeyden evvel Türk Tarih Tezi, üç yayın ve iki kongre ile tamamen şekillenmiştir. Bu yayınların ilki, Türk Tarihi Tetkik Heyeti tarafından kaleme alınan ve 1930 sonunda sadece 100 adet bastırılan "Türk Tarihi'nin Ana Hatları" dir. 606 sayfa ve 11 bölümden oluşan bu eserle birlikte Türk Tarih Tezi ilk defa somut olarak ortaya çıkmıştır. Bu kitapta tez, özetle şu şekilde tarif edilmektedir: "Binlerce yıldır Orta Asya'da yaşayan brakisefal kafa yapısına sahip ve Türkçe konuşan insanlar, kuraklık ve ekonomik nedenlerle Dünya'nın çeşitli yerlerine göç etmiş ve gittikleri yerlerde büyük uygarlıkların kurulmasına öncülük etmiştir". İkinci yayın, 1931 yılında eserin özet bir hali olarak tasarlanan ve 30.000 adet basılarak "Türk Tarihi'nin Ana Hatları Methal Kısmı" adıyla okullara dağıtılan kitaptır. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ifadesine göre Atatürk bu iki eseri beğenmemiştir. Kitapları fazla yüzeysel ve hatalı bulmuştur (Uzunçarşılı, 1939). Bu nedenle Tarih Heyeti, liseler için dört ciltlik bir tarih dizisi yazmayı planlamış, ancak bu süreç esnasında Türk Ocakları'nın kapatılması nedeniyle projeyi, yeni kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC) devralmıştır. Atatürk'ün başkanlığında 19 Temmuz 1931'de yaptıkları toplantıda Cemiyet'in Başkanı Tefvik Bıyıklıoğlu, liseler için hazırlanan tarih kitaplarının birinci cildini Atatürk'e takdim etmiştir (İğdemir, 1973: 7). TTTC sekreteri Uluğ İğdemir'in belirttiğine göre Atatürk'ün öteki ciltlerinde derhal hazırlanması talimatını vermesiyle birlikte Cemiyet üyeleri arasında hummalı bir çalışma başlayarak hazırlanan taslaklar Atatürk'e gönderilmiştir (İğdemir, 1973: 8). Sonunda liseler için hazırlanan dört ciltlik Tarih dizisinin yazım aşaması tamamlanmış ve basımı yapılarak okullara gönderilmiştir. Fakat bu eser ortaokullar için biraz ağırdır ve bu nedenle ilköğretim ve ortaokullar içinde sadeleştirilmiş versiyonları tasarlanmıştır. Türk Tarih Tezi'nin teorik aşaması tamamlandıktan sonra –moda tabirle- lansmanının yapıldığı iki kongre tertip edilmiştir. 1932'de düzenlenen Birinci Türk Tarih

Politik Karakteri, Hacettepe Hukuk Fakültesi dergisi, C.1, S.1, ss.80-109. Başka bir makale Oral, E. ve Aktin, K. (2010). Türk tarih tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi, C.3, S.2, ss.463-473. Bu dönemde konuyu etrafıca ele alan bir kitap da yayımlanmıştır. Bkz. Toprak, Z. (2015). Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve antropoloji. (1. Baskı 2012). İstanbul: Doğan Kitap. Türk Tarih Tezine dolaylı şekilde temas eden bir eser için bkz. Bora, T. (2018). Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler. (1. Baskı 2017). İstanbul: İletişim yayınları.

⁴ Türk Tarih Tezi'ni hazırlayan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin üye profili şöyleydi: Afet İnan-Tarih öğretmeni, Reşid Galip milletvekili-doktor, Şevket Aziz Kansu Antropolog, Samih Rifat milletvekili-bürokrat, Hasan Cemil Çambel milletvekili-bürokrat, Şemsettin Günaltay milletvekili-tarihçi, Yusuf Ziya Özer milletvekili-hukukçu, Sadri Maksudi Arsal milletvekili-hukukçu, Yusuf Akçura milletvekili-tarihçi, Halil Ethem Eldem milletvekili-müze müdürü, Yusuf Hikmet Bayur milletvekili-Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri-diplomat, Muzaffer Göker milletvekili-siyaset bilimci.

Kongresi, tezin ulusal kamuoyuna; 1937’de düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi ise Avrupalı akademisyenlere tanıtımını amaçlamıştır. Bu iki kongrenin müzakere zabıtları Türk Tarih Kurumu tarafından basılarak, Türk Tarih Teziyle alakalı ana külliyat bu şekilde oluşturulmuştur.

Türk Tarih Tezi’nin oluşumuna sundukları katkılarla ve kongrelerdeki bildirimleriyle ön plana çıkan isimlerden Afet İnan ve Şemsettin Günaltay’ın Belleten’de yayımlanmış birtakım hatıraları ve kongrelere dair değerlendirmelerini içeren makaleleri de birincil kaynaklar arasında gösterilmelidir. Afet İnan, “Atatürk ve tarih tezi” başlıklı makalesinde oldukça değerli bilgiler vermiş ve Atatürk’ün yeni tarih çalışmalarını başlattığı süreci ve tezin ortaya çıkış nedenlerini anlatmıştır. Şemsettin Günaltay ise “Türk tarih tezi hakkındaki intikatlara mahiyeti ve tezin kat’i zaferi” makalesinde, özellikle birinci kongrede teze yöneltilen eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır. Günaltay, aynı zamanda Hasan Reşit Tankut’la birlikte kaleme aldığı 1938 tarihli “Dil ve tarih tezlerimiz üzerine gerekli bazı izahlar” kitabında da Türk Tarih Tezi’nin içeriğine ilişkin bazı açıklamalarda bulunmuştur. Enver Ziya Karal’ın Afet İnan’la birlikte 1946’da yayınladıkları “Atatürk üzerine konferanslar” kitabında Karal’a ait “Atatürk’ün Türk tarih tezi” adıyla bir makalesi bulunmaktadır. Karal, bu makalede tezin ortaya çıkış nedenlerine dair oldukça yararlı bilgiler vermiştir. Burada Türk Tarih Tezi’nin hazırlık sürecinde TTTC Sekreterliği görevini yapan ve sürece bizzat tanıklık eden Uluğ İğdemir’den bahsetmek elbette bir zorunluluktur. İğdemir, 1973’te yayımlanan “Cumhuriyet’in 50. yılında Türk Tarih Kurumu” ve 1976’da basılan “Yılların İçinden” adlı kitaplarında sürece dair tanıklıklarını naklederek önemli bilgiler vermiştir.

Belleten, Türk Tarih Tezi literatürü açısından önemli bir yeri işgal etmektedir. Zira belirli aralıklarla tez, birtakım araştırmacılar tarafından burada yeniden değerlendirilmiştir. Yukarıda bahsedilen Afet İnan’ın ve Şemsettin Günaltay’ın makalelerinden başka, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın 1939 tarihli “Türk tarihi yazılırken Atatürk’ün alaka ve görüşlerine dair hatıralar”, Ekrem Akurgal’ın 1956 tarihli “Tarih ilmi ve Atatürk”, Semavi Eyice’nin 1968 tarihli “Türk tarihinin ana hatları”, Bekir Sıtkı Baykal’ın 1971 tarihli “Atatürk ve tarih” yine Afet İnan’ın aynı tarihli “Türk Tarih Kurumu 40 yaşında” adlı makaleleri Belleten’de yayımlanmıştır.

Türk Tarih Tezi’ne yönelik eleştirel bir bakış açısına sahip literatür de dikkati çekmektedir. İsmail Beşikçi’ye ait olan bu yayınların ilki, diğerlerine nazaran görece eski bir tarihte 1977’de basılan “Türk tarih tezi ‘güneş-dil teorisi’ ve Kürt sorunu” adlı eserdir. Beşikçi bu eserinde, tamamen ideolojik bir tutum sergileyerek Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi özelinde Atatürk dönemi tek parti iktidarını sert bir dille eleştirmiştir. Ettienne Copeaux’nun 1994’te Paris Üniversitesi tarafından kabul edilen doktora tezini de 1998’de Tarih Vakfı Yurt Yayınları, “Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk İslam sentezine” adıyla yayımlamıştır. Copeaux, Türk Tarih Tezi’nin zamanla Türk İslam Sentezine dönüştüğünü iddia etmiş ve bunu tarih ders kitaplarındaki değişim üzerinden açıklamaya

çalışmıştır. Prof. Dr. Büşra Ersanlı’nın iktidar-tarih ilişkisi üzerinden Türk Tarih Tezi’ni yorumlayan ve Türkiye’de resmi tarih tezinin oluşumunu irdelemek adına Atatürk döneminde gerçekleştirilen her iki tarih kongresini mercek altına aldığı “İktidar ve Tarih Türkiye’de Resmi Tarih Tezi’nin Oluşumu” adlı kitabı da mutlaka burada zikredilmelidir. Türk Tarih Tezi’ne belki de en sert eleştiri Nazan Maksudyan’dan gelmiştir. Maksudyan, ilk baskısı 2005 yılında yapılan “Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin İrkçi Cephesi (1925-1939)” adlı kitabında, Türk Tarih Tezi’nin arka planında ırkçı düşüncelerin yattığı iddiasında bulunmuştur. Eleştirel literatürün son halkası olarak belki Howard Eisenstat’dan bahsetmek yerinde olacaktır. ABD’li bir Türkiye uzmanı olan Eisenstat, 2007’de Toplumsal Tarih dergisinin 165. sayısında çıkan “Erken Dönem Türk Milliyetçiliğinde İrkçi Düşünce” adını taşıyan makalesinde, Türk Tarih Tezi’nin Türkiye’de milliyetçi düşünce üzerindeki etkilerini irdelemiş, bununla birlikte literatüre katkı sunacak bilgiler paylaşmıştır.

Son dönemde Türkiye’de Türk Tarih Tezi hususunda en verimli bilim insanı Prof. Dr. Zafer Toprak’tır. Toprak, Türk Tarih Tezi hakkında pek çok makale kaleme almış ve hatta bu makaleleri derlediği bir de kitap ortaya çıkarmıştır. “Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji” adını taşıyan kitap, kuşkusuz en önemli başvuru eserlerinden biri konumundadır. Suavi Aydın’ın Kebikeç Dergisi’nde yayımlanan makalesi de, alanın en verimli yayınlarından biri konumundadır. Zira Aydın, burada Türk tarih tezine yönelik fikirlerin yer aldığı 1922 basımı Pontus Meselesi adındaki kitap hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş ve literatür açısından ciddi katkılar sunmuştur. Toplumsal Tarih Dergisi’nin 45. sayısında Nadir Özbek tarafından kaleme alınan “Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi” adlı makalede ise, Zeki Velidi Togan’ın tarih görüşü ile tez arasındaki uyumsuzluklar incelenmiştir. Nevzat Köken’in 2002 tarihli “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi” başlığını taşıyan doktora tezi ise Cumhuriyet Dönemi’nin bütünü ele alsa da erken Cumhuriyet dönemi tarihçiliğini incelediği bölüm önem taşımaktadır. Bunların haricinde son on yılda oluşan önemli bir külliyat da bulunmaktadır. Ancak son dönem oluşan yayınlar hakkında daha önce bir açıklama yapıldığı için bu bölümde ayrıca değinilmemiştir⁵.

3.2 Türk Tarih Tezi’nde Politik-İdeolojik Sorunlar

1928-1932 arasında başlayan tarih çalışmalarının siyasi kaygılardan yola çıkılarak oluşturulduğu literatürün tamamı tarafından kabul edilmektedir. Eleştirel literatürün ortaya çıkışına kadar olan Türk Tarih Tezi odaklı çalışmalar, tezin politik-ideolojik karakterini etraflıca analiz etmekten uzak durmuştur. Türk Tarih Tezi, daha çok Atatürk’ün tarih disiplinine verdiği değer üzerinden anlaşılmaya çalışılmış ve tarih yazımının Tanzimat-Meşrutiyet dönemine göre aldığı mesafe üzerinde durulmuştur. Eski ve yeni literatür arasındaki ilk ve belki de en önemli ayrışma tezin ortaya çıkışındaki nedenler üzerine yoğunlaşmıştır. Daha sonra bu ayrışma, tezin üzerinden tarih-siyaset ilişkisinin eleştirisiyle devam etmiştir.

⁵ Bkz. 2 no’lu dipnot

3.2.1 Nedenlere Dair Sorunlar

“Tarih incelemesi nedenlerin incelenmesidir” diyen Carr (Carr, 2013: 145), gayet haklı bir tespitte bulunmuştur. Zira tarih, nedenler olmadan anlamını yitirir ve nedensellikteki eksiklik, insan kişiliğinin toptan parçalanmasına varır (Carr, 2013: 152). Türk tarih tezi üzerine olgu incelemesi yapan bir araştırmacı da ilk olarak nedenler üzerine yoğunlaşmalıdır. Tezin ortaya çıkmasını sağlayan nedenler, elden geldiğince tespit edilmeli ve araştırmacının önceliklerine göre hiyerarşik bir düzene konulmalıdır. Alan üzerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde, Türk Tarih Tezi’nin ortaya çıkışının beş temel nedene bağlandığı görülmektedir. Bunlar:

1. Batı’daki Türk imajı,
2. Özellikle İtalya, Ermenistan ve Yunanistan’ın Anadolu üzerindeki tarihsel hak iddiaları,
3. Uluslaşma ve ulusal kimlik bilincini kuvvetlendirmek,
4. Ulusun etnik açıdan türdeşliğini bilimsel bir zemine oturtmak,
5. Seküler bir tarih kurgusuna duyulan ihtiyaç, olarak ifade edilmiştir.

Ancak bu nedenlerin hepsi birden hiçbir araştırma tarafından ortaya konmamış, üretilen yayınların tamamı bu nedenler içerisinden kendisine bir seçki yapmıştır. Ancak unutulmamalı ki; bu çalışmanın konusu, yukarıdaki nedenlerin hiyerarşik bir düzene konulması değildir. Dolayısıyla yukarıda yer alan nedenler gelişigüzel sıralanmıştır. Literatürde belirtilen bu nedenleri, sırasıyla irdelemekte fayda vardır.

Bazı yazarlar, Batıdaki Türk imajının, tezin ortaya çıkışındaki en büyük nedenlerden biri olduğunu iddia etmiştir. Bu durum, esasen Afet İnan’ın Atatürk ile olan bir anısından kaynaklanmaktadır. Bu anıya göre; 1928’de okuduğu bir Fransız coğrafya kitabında Türklerden, “Mongoloid” ya da “Sarı İrk”

⁶ Afet İnan, bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: “1928 yılında, Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci ‘secondaire’ nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. Bu böyle midir? Dedim. ‘Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış.’ Dediler. Ben tarih okutma vazifem icabı olarak 1929’da çalışmaya başladım. Tarih sahasında çıkışın en yeni kitapları Atatürk getirtili. Bunlarla yeni bir kütüphane kurmuştum. Memlekette tarihle uğraşanları etrafına topladım. Herkesten bir fikir dinliyorduk. Her vekil ve meb’us arkadaşları Atatürk’ün yanından çıkarken yeni bir kitap koluğunda oluyordu. Onların hulasaları toplanıyor, Atatürk kendi okuduğu kitaplarla beraber bu hulasaları tetkik ediyordu. Çalışma uzun ve ekseriya fasılasızdı. ‘Türkler bir aşiret olarak Anadolu’da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lazımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır’ diyordu. Etiler Anadolu’nun en eski medeniyet kuranlarından biri olduğu için, Onun zihnini en çok meşgul eden bir bahisti. Acaba, Akdenizin kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin alakası nedir, suali sık sık tetkike vesile veriyordu Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiye’de otokton halk ve medeniyet getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet aleminde rolleri nelerdir? Bu sorulara cevap vermek kolay görünmüyordu.” Bkz. İnan, A. (1939). Atatürk ve Tarih Tezi. Belleten, Ankara: TTK Yayınevi, C.3, S.10, s.244-245.

⁷ Enver Ziya Karal, Batı’daki Türk imajının, tezin ortaya çıkışındaki en önemli etken olduğunu belirtmektedir. Karal, nedenleri genel ve özel nedenler şeklinde tasnif etmiş, her iki nedenler grubunda da söz konusu negatif Türk algısının etkili olduğunu vurgulamıştır. Afet İnan’ın anısını da kullanan Karal, genel nedenler başlığının alt metninde tezin amacını “... memleket içinde ve dışında millî tarihimizin zararına olarak gelişmiş yabancı tarih görüşlerinden kurtulmak ve tarihimizin gerçek karakterini belirtmek” olarak ifade etmektedir. Üç maddeden oluştuğu özel nedenlerin ilk ikisini de Batı’daki Türk imajına dayandırmıştır. Bkz. Karal, E. Z. (1946). Atatürk’ün Türk tarih tezi. Yay. Haz. Afet İnan ve Enver Ziya Karal. Atatürk hakkındaki konferanslar. Ankara: TTK Yayınları, s.55-57. Bekir Sıtkı Baykal, Afet İnan’ın anısını makalesinde aynen kullanmış ve Batı’daki Türk imajının tezin ortaya çıkışında önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Baykal, B. S. (1971). Atatürk ve tarih. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, C.35, S.140, s.538. Taner Timur, tezin Batı’ya karşı duyulan küçüklük kompleksinden doğduğunu ifade etmektedir. Bkz. Timur, T. (2001). Türk devrimi ve sonrası.

olarak bahsedilmesinden rahatsız olan Afet İnan, konuyu Atatürk’e açmış, Atatürk de, bunun böyle olamayacağını söyleyerek bu konu üzerinde çalışılması talimatını verince, tezin ortaya çıkış serüveni başlamıştır⁶. Afet İnan’ın bu anısını, Türk tarih tezi literatürünü oluşturan pek çok yayın kullanmış ve hatta bazıları bu anıyı, nedenler hiyerarşisinde ilk sıraya oturtmuştur⁷. Zaten tezin ilk şekillendiği metin olan Türk Tarihi’nin Ana Hatları adlı eserin ilk sayfaları “Bu kitap niçin yazıldı?” başlığı altında verilen açıklamalarla başlamış ve burada Batı’daki Türk imajı, tezin ortaya çıkışının nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir⁸. Gerçekten de 19. yüzyılda pek çok müsteşrik, düşünce dünyalarının merkezine Batı uygarlığını yerleştirmiş, buna karşılık diğer kültür ve medeniyetleri ikinci sınıf kabul etmişlerdir. Özellikle Batı ile yakın temas halinde bulunduğu için diğer medeniyetler içerisinden Türkler, müsteşriklerin ayrıca ilgisini çekmiştir. Ernest Renan ve Joseph Halevy gibi isimlerin temsil ettiği bu bakış açısına göre Türkler, ırksal özelliklerinden dolayı güçlü medeniyet kurma kabiliyetinden yoksun kitlelerdir ve Türklerin bu özellikleri, onların Batı uygarlığının bir parçası olma iddiası önündeki en büyük engeldir⁹. Aslında 19. yüzyıl müsteşrikleri, medeniyetin Orta Asya’dan yayıldığı tezine karşı çıkmamışlardır. Ancak onlara göre bu bölgenin otokton (yerli) halkı Brakisefaller değil, Arilerdir. 19. yüzyılda Avrupa’da oldukça yaygın olan Aryan tezlerine göre Ariler, medeniyete öncülük eden kavim olarak diğer tüm ırklardan üstün özelliklere sahip olmuşlardır. Türkler, Arilere komşu olmakla birlikte ne ırkî ne de lisanî hiçbir benzeşim göstermemektedir¹⁰. Sadece bu veriler dikkate alındığında, Türk tarih teziyle ilgili iki önemli sonuç çıkarmak mümkün görünmektedir. Bunlardan birincisi Türk tarih tezinin, Avrupa’daki benzerleri karşısında bir antitez olduğu, ikincisi ise tezin Türklerle özgü değil “zamanın ruhu”na özgü olduğudur. Ancak bu, gerçekten böyle midir? Avrupa’daki Türk algısı, Türk tarih tezinin ortaya çıkışında etkili olmuş mudur? En azından tezi ortaya atanlar, bu nedenin etkisi üzerinde bir hayli durmuşlardır. Gerek Afet İnan, gerekse de TTTC’nin diğer üyeleri

Ankara: İmge Kitabevi, s.174. Yücel Kabapınar, Batıdaki Türk imajını, nedenler içerisinde birinci sıraya koymasa da, Afet İnan’ın bu konudaki anısını doğrudan kullanmıştır. Bkz. Kabapınar, Y. (1992). Başlangıcından günümüze Türk tarih tezi ve lise tarih kitaplarına etkisi. Çağdaş Türkiye tarihi araştırmaları dergisi, C.1, S.2, s.143-144. Türk tarih tezinin nedenlerini sıralarken Batı’daki Türk imajı üzerinde duran isimlerden biri de Suavi Aydın’dır. Bkz. Aydın, S. (1996). Türk tarih tezi ve halkvevleri. Kebikeç, S.3, s.110. Şefik Taylan Akman, makalesinde tezin nedenlerini ortaya koyarken Batı’nın Türklerle karşı dışlayıcı ve küçümseyici yaklaşımına tez aracılığıyla cevap verilmeyle çalışıldığından bahsetmiştir. Bkz. Akman, Ş. T. (2011). Türk tarih tezi bağlamında erken Cumhuriyet dönemi resmî tarih yazımının ideolojik ve politik karakteri. Hacettepe hukuk fakültesi dergisi, C.1, S.1., s.83. Ahmet Şimşek de makalesinde Avrupa’daki negatif Türk algısına uzunca sayılabilecek bir yer ayırmıştır. Bkz. Şimşek, A. (2012). Türk tarih tezi üzerine bir değerlendirme. Türkiye günlüğü, S.111, s.5-6. Afet İnan’ın bu anısını doğrudan kullananlardan biri de Etienne Copeaux’dur. Bkz. Copeaux, E. (2000). Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk-İslam sentezeze. İstanbul: Tarih vakfı yurt yayınları, s.36. Prof. Dr. Büşra Ersanlı, kitabında, Afet İnan’ın anısına yer vermekle birlikte, bu anıyı, Batı’daki Türk imajı yerine, millî şuur kuvvetlendirmek için ortaya çıkan misyoner bir tarih anlayışına bağlamaktadır. Bkz. Ersanlı, B. (2015). İktidar ve tarih Türkiye’de ‘resmî tarih’ tezinin oluşumu (1929-1937). İstanbul: İletişim yayınları, s.147.

⁸ “Bu kitap, muayyen bir maksat gözetilerek yazılmıştır. Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehzaz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurulu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malumat alması, Türklüğün kendini tanımada, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur.” Bkz. Türk Tarih Heyeti (1930). Türk tarihinin ana hatları. İstanbul: Devlet matbaası, s.1.

⁹ Bu müsteşriklerin Türklerle bakış açısına Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında kısmen yer verilmiştir. Bkz. Türk Tarih Heyeti, a.g.e., s.64-65.

¹⁰ 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan Aryan tezleri ve bunların Türk tarih tezine nasıl ilham verdiği üzerine yararlı bir kaynak için bkz. Sivrioğlu, U. T. (2015). Aryan teorisi ve Türk tarih tezi. Akademik tarih ve düşünce dergisi. C.2, S.6, ss.1-27.

özellikle Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sundukları tebliğlerde bu nedenin altını kalınca çizme gayreti içinde olmuşlardır¹¹. Dönemin ulusal basınında da benzer şekilde tezin, Avrupa'daki iddialara alternatif olarak üretildiği algısı bulunmaktadır¹². Ancak literatürde bu hususta farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Özellikle Türk tarih tezine eleştirel yaklaşan eserlerde Batı'daki Türk algısının düzeltilme çabası görmezden gelinmiş, tezin ortaya çıkış nedenleri daha çok iç dinamiklerde aranmıştır. Bu yayınlar, tezin desteklenmesi için gerçekleştirilen antropolojik çalışmaları, Türkiye'ye özgü bir uygulamaymış gibi sunma çabası içerisine girmişler, zamanın ruhunu dikkate almamışlardır.

Türk tarih tezinin ortaya atılmasında etkili olan dış nedenlerden diğeri de, Batı'da, Anadolu'daki Türk varlığının meşruluğu üzerinde dile getirilen yorumlardır. Ermenilerin, Yunanların ve hatta İtalyanların Anadolu'daki geçmişlerinin Türklerden daha eski olduğu retoriği, 20. yüzyılın başlamasıyla birlikte Avrupa'da yüksek sesle ifade edilmeye başlamıştır. Yani Batı'nın tarih tezleri sadece Türkleri aşağılamakla kalmamış, onların Anadolu'daki varlıklarının meşruiyetini de tehdit etmiştir (Copeaux, 2000: 15)¹³. Ancak ilginç bir şekilde Türk tarih tezini ortaya çıkaran isimlerin hiçbiri Türklerin Anadolu'daki varlıklarının meşruluğu probleminde açık bir gönderme yapmamıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları dahil, tezin şekillenmesini sağlayan yayınlarda da böyle bir nedenden bahsedilmemiştir. Buna rağmen Afet İnan'ın Atatürk'e dair olan anısı, bu hususta yine küçük ipuçları vermektedir. İnan, anısında Atatürk'ü kastederek şu ifadelerde bulunmuştur:

Etiler Anadolu'nun en eski medeniyet kuranlarından biri olduğu için, Onun zihnini en çok meşgul eden bir bahisti. Acaba, Akdenizin kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin alakası nedir, suali sık sık tetkike vesile veriyordu Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiyede otokton halk ve medeniyet getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet aleminde rolleri nelerdir?

Bu sorulara cevap vermek kolay görünmüyordu (İnan, 1939).

Anadolu'daki Türk varlığının eskiliği meselesi daha çok Birinci Türk Tarih Kongresi'nde gündeme getirilmiştir. Burada tebliğ sunan isimlerin bazıları ısrarla bu noktaya vurgu yapma gereği hissetmiştir. Afet İnan, buradaki tebliğinde; "bir de şunu iyi bilmek lazımdır ki, kadim Etilerimiz, atalarımız, bugünkü

¹¹ Dr. Reşit Galip, kongredeki tebliğinde, 19. yüzyılda Avrupalı antropologların yaptığı çalışmalara yer vermiş ve bunların neredeyse istisnasız bir şekilde Türkleri "sarı ırk" ya da "mongoloid" olarak gösterdiklerini belirtmiştir. Bkz. Dr. Reşit Galip (1932). Türk ırk ve medeniyet tarihine umumî bir bakış. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, s.102-103. Şemsettin Günaltay, tebliğinde Türklerin İslam Uygarlığının hamisi; kültür ve irfanının baş aktörü olduğuna vurgu yaparak, bu konuda da Avrupalıların tarafsızlığını kaybettiğini ve bu payeye daha çok Araplara ve İranlılara verdiğinden yakınmıştır. Bkz. Günaltay, Ş. (1932). İslam medeniyetinde Türklerin mevki. a.g.e., s.289. Yusuf Akçura ise aynı kongrede verdiği tebliğin son bölümünde, Avrupa'da ortaya çıkan tarih tezleri karşısında yeni bir alternatif ürettiklerinden bahsetmiştir. Bkz. Akçura, Y. (1932). Tarih yazmak ve tarih okutmak usullerine dair. a.g.e., s.607.

¹² Cumhuriyet Gazetesi'nden Ali Süreyya, Birinci Türk Tarih Kongresi'ni değerlendirdiği köşe yazısında şu ifadelerde bulunmuştur: "Bununla Türk ırkının tarihten evvelki devirlerde bütün diğer ırklara on binlerce sene takaddüm ederek medeniyet kurmaya başladığı ve bu medeniyeti oradan dünyanın her tarafına götürdüğüü ispat edilerek yeni bir ırk nazariyesi ortaya atılmış oluyor. Eski ve yeni ırk nazariyeleri arasında hiç şüphesiz Türk nazariyesi diye yer alacak olan bu nazariyeye göre insanların derilerinin rengine veya lisanlarına göre tefriki ilmen hatalıdır. Medeniyet ancak antropolojik ve kranyolojik evsafı diğerlerinden bariz

yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır ... Bu mukaddes yurdun öz varisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin yılmaz harisi, o büyük, yüksek, asil Türk kavminin bugünkü genç ve dinç çocuklarıdır; biziz! (İnan, 1932)" ifadesinde bulunmuş, Dr. Reşit Galip ise bildirisinde; "Anadolu'da şimdiye kadar bulunan en eski kafatasları sarı ve faik bir surette ırkımızın silinmez damgasını taşımaktadırlar. (Dr. Reşit Galip, 1932)" diyerek Türklerin Anadolu'nun yerel halkı olduğunu vurgulamışlardır.

Türk tarih tezinin ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak, Türklerin Anadolu'daki varlığının meşruiyetini ispatlama çabası, literatürde ortak bir nedene dönüşmemiştir. Bu hususta en güçlü vurguyu yapan isimler Enver Ziya Karal, Ekrem Akurgal ve Suavi Aydın olmuştur. Karal'a göre Anadolu'da tarihsel meşruiyet adına hak iddia eden iki devlet Yunanistan ve İtalya'dır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtalyanlar ve İngiliz desteğini alan Yunanlar, Anadolu işgallerinin meşruiyetini sağlamak adına böylesi tarihsel iddialarda bulunmuştur. Hatta Doğu Anadolu'da da bir Ermeni ve Kürt devleti kurmak için benzer tarihi iddialar ortaya atılmıştır. Karal, Sevr Antlaşması'nın bu yanlış tarihsel zemin üzerinden imzalandığını belirtmiştir. Ekrem Akurgal da Enver Ziya Karal gibi benzer ifadelerde bulunmuştur. Ancak O, Yunanlardan farklı olarak İtalyanların milli mücadele döneminde değil, faşizmin iktidarının ardından batı Anadolu kıyıları için benzer tarihsel iddialar dile getirdiklerinden bahsetmiştir (Akurgal, 1956). Dolayısıyla Karal ve Akurgal, Türk tarih tezinin ortaya çıkışında, Türklerin Anadolu'daki varlıklarının eskiliğini ispatlama çabasını en önemli nedenlerden biri kabul etmektedir. Benzer şekilde Suavi Aydın'ın da aynı nedeni ön plana çıkardığı görülmektedir. Ancak Aydın, Türklerin Anadolu'daki varlıklarının eskiliği yönündeki çalışmaları Türk tarih tezinden daha önceki bir tarihe, 1922'ye götürmektedir. Zira bu tarihte Matbuat Müdüriyeti-i Umumi tarafından bastırılan Pontus Meselesi adındaki kitap, Yunanların ve Ermenilerin Anadolu üzerindeki tarihsel meşruiyet tezlerine cevap niteliği taşımakta ve Türklerin Hititlerle akraba olduğunu iddia ederek tarihsel kıdem açısından Türklerin eskiliğini savunmaktadır¹⁴. Suavi Aydın'ın ifadesine göre; kitap, daha da ileri giderek Irak ve Filistin bölgelerinde kurulan İlkçağ medeniyetlerini de Turanî kabul etmektedir (Aydın, 1996). O halde bu durum, Türk tarih tezi literatürü açısından yepyeni bir başlangıç ifade etmektedir. Zira, literatürün neredeyse tamamı tezin doğuşunu 1928 yılına tarihlenmektedir. Ancak görülüyor ki, 1922'de basılan Pontus

bir surette ayrılan ve kökü Orta Asya'da olan Brakisefal insanıyetinin, Alplı adam denilen tipin eseridir. Bu tipi Arî veya Turanî ve saire şeklinde parçalara ayıran nazariyeler tamamen hayalidir. Her eski medeniyetin eserleri yanında kafaları ve kemikleri bulunan bu insanların müşterek menşei Orta Asya olduğuna, yani bu muhtelif medeniyetler zincirinin ucu Türk ana yurduna bağlandığına göre medeniyet yaratan bu ırkın hakiki adı da "Türk" tür." Bkz. Süreyya, A. (1932, Temmuz 15). Kongreden sonra, Cumhuriyet Gazetesi, ss.3. Yunus Nadi de kongreyi değerlendirdiği yazısında, Avrupa'daki yaklaşımlara gönderme bulunmuştur. "Tarihin Gazi rehberliğiyle başlamış yeni tetkiklerinde beşeriyetin beşisi Altay yayalarına konulmuştur. Hiçte indî (keyfi) olmayan bu iddia bitaraf âlimlerin müsbet tetkikleriyle de müeyyettir (onaylanmıştır). Bilakis şimdiye kadar medeniyetin, medenî kabiliyetin Avrupa'dan Asya'ya götürülmesi yolunda ileri sürülegelen iddialar ki daha ziyade indî bir gayretle farazî bir mahiyet arz etmektedir. Bkz. Nadi, Y. (1932, Temmuz 04). Tarih kongresi: Asya-Avrupa, Cumhuriyet Gazetesi, ss.1.

¹³ Atatürk, Nutuk adlı eserinde bu yöndeki Ermeni iddialarına yüzeysel de olsa değinmiştir. Bkz. Atatürk, M. K. (1969). Nutuk. (9. Baskı) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C.1, s.5.

¹⁴ Aslında Suavi Aydın'ın da belirttiği gibi bu kitaptan ilk bahseden Mete Tunçay'dır. Ancak Tunçay, kitaba yüzeysel bir şekilde değinmiştir. Bkz. Tunçay, M. (1981). Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931). Ankara: Yurt yayınları, s.300.

Meselesi adlı kitap, tezin bir çeşit özeti şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Batı'daki negatif Türk algısı ve Türklerin Anadolu'daki varlığına tarihsel meşruiyet arama ihtiyacı. Bu iki unsur, literatürde, Türk tarih tezinin ortaya çıkışının dış kaynaklı nedenleri arasında gösterilmektedir. Bundan sonra üzerinde duracağımız nedenler ise iç nedenler olarak sınıflandırılmaktadır. Literatürün, eleştirel bölümünü oluşturan yayınlar, -Copeaux haricinde- dış kaynaklı nedenler üzerinde durmamış, tamamen iç nedenler üzerine odaklanmışlardır. Bu iç nedenlerin ilki, genel anlamda uluslaşma ve ulusal kimlik bilincinin ön plana çıkarılması olarak ifade edilmektedir. Şu bir gerçek ki, literatürün tamamı bu neden üzerinde güçlü bir uzlaşma halindedir. Ulus devletin inşası sürecinde eski Osmanlı toplumunun yüklediği farklı kimliklenmelerden sıyrılmak, Türk adının ön plana çıkarılması ve geçmişte negatif anlamlara sahip Türk'e romantik bir tarihsel zemin oluşturmak, ulusal kimlik bilincinin kuvvetlendirilmesinin temel amaç ve yöntemlerini oluşturmuştur. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının giriş bölümünde de tezin ortaya çıkışındaki temel neden, bu duruma bağlanmıştır¹⁵.

Türk tarih tezinin ortaya çıkışında iç neden olarak sunulan diğer bir etken ise ulusal kimlik bilinciyle bağlantılı olarak ulusun türdeşliğinin bilimsel yöntemlerle kanıtlanma çabasıdır. Ancak bu, oldukça muğlak bir nedendir. Zira, tezi oluşturan ana külliyyatın hiçbirinde böyle bir etkenden bahsedilmemektedir. Literatürde bu argümanı doğrudan bir neden olarak kabul eden tek isim, Howard Eissenstat'tır (Eissenstat, 2007). Eissenstat makalesinde, "bu tartışma bakımından en önemlisi de, yeni Cumhuriyet'in bütün vatandaşlarının (en azından Müslüman vatandaşların) –asırlar veya binyıllar içinde dillerini yitirmiş olabilecekleri argümanıyla- orijin ve ırksal olarak kendi özlerinden geldiğini, yani Türk olduklarını söylemeyi amaçlıyordu (Eissenstat, 2007)" diyerek Türk tarih tezinin en önemli amacının, ulusun türdeşliğine yönelik yeni bir dilin oluşturulmasını göstermiştir. Türk tarih tezine eleştirel yaklaşan literatürde bu argüman, bir neden olarak sunulmasa da, tezle birlikte böyle bir retorik geliştiği inkar edilmektedir¹⁶. Ancak, ulusun türdeşliğini bilimsel yöntemlerle kanıtlama çabası, gerçekten de Türk tarih tezinin ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir mi? Bir başka ifadeyle,

¹⁵ Kitabın giriş bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: "Bu kitapla istihdaf olunan (amaçlanan) asıl gaye, bugün bütün dünyada tabii mevkiini istirdad eden (geri alan) ve bu suurla yaşayan milliyetimiz için zararlı olan bu hataların tashihine (düzeltmesine) çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük hadiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Bununla, milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve secyesinin (karakterinin) esrarını meydana çıkarmak, Türk'ün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek, ve milli inkişafımızın derin irki köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz: Bu tecrübe ile muhtaç olduğumuz o büyük milli tarihi yazdığımızı iddia etmiyoruz, yalnız bu hususta çalışacaklara umumi bir istikamet ve hedef gösteriyoruz." Bkz. Türk Tarih Heyeti, a.g.e., s.1.

¹⁶ Maksudyan, bu argümana yönelik olarak; "Türk Tarih Kongresi'nde güçlü olan ikinci iddiaya göreyle Anadolu'daki tüm halklar aslında Türk'tür, fakat din ve dil gibi farklar yüzünden, bu gruplar yanlığı içinde kendilerinin Türk olduklarını unutmışlardır ... 'Herkes Türk!' gibi bir iddiayı da beraberinde getiren bu tür tezler, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sıkça dile getirilmiştir." ifadelerinde bulunmaktadır. Bkz. Maksudyan, N. (2005). Bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin irki cephesi (1925-1939). İstanbul: Metis yayınları, s.159-160. İsmail Beşikçi ise, Türk tarih teziyle son şeklini alan resmi ideolojinin "dünyada, Ortadoğu'da, dolayısıyla Anadolu'da, 'Kürt' isimli bir milletin yaşamadığını, 'Kürt' olarak bilinen kişi ve grupların, aslında 'Türk' olduklarını" savduğunu belirtmektedir. Bkz. Beşikçi, İ. (2013). Türk tarih tezi 'güneş-dil teorisi' ve Kürt sorunu. İstanbul: İsmail Beşikçi

tezin oluşumuna katkı sunan isimler, bilinçli olarak böyle bir amaç gütmüşler midir? Her şeyden evvel ulusun türdeşliği retorisi Türk tarih teziyle ortaya çıkmış bir argüman değildir. Tüm Anadolu halklarının Türk olduğu iddiası, daha önce Şemsettin Sami tarafından dile getirilmiştir¹⁷. Benzer retorik, Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından da kullanılmıştır¹⁸. Buradan hareketle, belki en fazla, zikredilen retorik Türk tarih teziyle bilimsel bir zemine oturtulma niyeti olduğu iddia edilebilir. Bu, hafife alınmaması gereken güçlü bir yorumdur. Zira tezin ortaya çıkışından önceki gelişmeler, bu yorumu desteklemektedir. Aslında başlangıçta Cumhuriyet'in kurucu kadroları, Fransız tipi bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış Zafer Toprak'ın belirttiği gibi; coğrafya ağırlıklıdır ve fitri öğelerden uzaktır. Gönül bağı, bu tür bir milliyetçilik için yeterli görülmüş ve günümüzde 'anayasal vatandaşlık' diye nitelenebilecek bir yapıyı simgelemiştir (Toprak, 2015: 419). 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde "Türkiye'de din ve ırk ayırdedilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir." ifadesi, söz konusu yaklaşımın tam olarak karşılığı olmuştur. Ancak 1925'te siyasi iktidarın bu yaklaşımını bertaraf eden bir olay gerçekleşmiş, Anadolu'nun doğusunda Şeyh Sait önderliğinde başlayan isyan, Kürt milliyetçiliğine vurgu yaparak siyasal iktidarın "anayasal vatandaşlık" tanımını boşluğa düşürmüştür. Toprak'ın bu konudaki tahliline göre; özellikle Şeyh Sait İsyanı daha dar bir milliyetçiliğin oluşmasına ortam hazırlamış, O tarihe kadar coğrafya ders kitapları Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi unsurlara sayfalarında yer verirken 1925 sonrası bu, bıçak gibi kesilmiştir. Artık bundan böyle herkes Türk'tür (Toprak, 2015: 419). Zafer Toprak'ın bu tahlili, Türkiye'de iktidar sahiplerinin 1930'lara nasıl bir bakış açısıyla girdiğini göstermesi bakımından yararlıdır. Türkiye'de yaşayan herkesin ırk anlamında Türk olduğunu iddia etmek, politik bir retorik ötesinde bilimsel bir meşruiyete de ihtiyaç duymaktadır. Türk tarih tezinin, tam da bu dönemde şekillenmesi bir tesadüf müdür? Ne var ki, tezde bu duruma açık bir gönderme bulunmamaktadır. Ancak bu durum onun var olmadığı anlamına da gelmez. Nitekim, teze son şeklini veren Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildiriler incelendiğinde, Anadolu'da yaşayan tüm etnik unsurların aynı ırkı kökten geldiği, Türkiye'yi oluşturan toplumun irki açıdan türdeş olduğu sık sık vurgulanmıştır¹⁹.

Vakfi yayınları, s.17.

¹⁷ Maksudyan, Şemsettin Sami'nin Kamus'ülal'am adlı eserinin birinci cildinde, Anadolu maddesi altında bu argümana yer verdiğini belirtmiştir. Bkz. Maksudyan, a.g.e., s.159.

¹⁸ "Mustafa Kemal, 1930'da Vatandaş İçin Medeni Bilgiler'de Türk milletinin homojenlik veya ötsel sağlamlık bakımından üstün, biricik olduğunu not edecektir: 'Türk milletinin teşekkülünde mevcut olan şartların (siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşee birliği, tarihi karabet [yakınlık], ahlaki karabet) hepsi birden diğer milletlerde yok gibidir.'" Bkz. Bora, T. (2018). Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler. İstanbul: İletişim yayınları, s.217. Tanıl Bora, kitabının bir başka yerinde de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1931'deki bir demecine yer vermiştir. "Bugün Türkiye'de aynı bir ırk yok, Türkçe'den gayri lehçe konuşan bazı Türkler var." Bkz. Bora, a.g.e., s.223.

¹⁹ Dr. Reşit Galip kongreye sunduğu tebliğinde; "Prof. F. Wagensell ve Prof. M. W. Hauschild tarafından Anadolunun Çanakkale, Bursa, İzmir, Konya, Ankara, Kastamonu ve muhtelif şark vilayetleri halkı üzerinde yapılan antropolojik tetkiklerde ancak %5,5 nispetinde dolikosefal unsur bulunmuştur. Bu, Anadolu'da yaşayan ırkın hiçbir saha ile kıyas edilemeyecek derecede Atalar vasfını muhafaza etmekte olduğunu apaçık gösterir. Bunun delaleti, bugüne olduğu gibi, en kadim göçler devrine kadar da şüphesiz ehemmiyetle şamildir. Elde mevcut umumî antropolojik tetkikler Anadolu'da dini, siyasi saikler ve dil ayrılığı dolayısıyla ayrı unsurlar halinde görülmüş olan Ermeniler v.s. gibi zümrelerin ve hatta mübadele edilen Rum ahalinin dahi aynı irki tip menşee'nden geldiklerini göstermektedir." diyerek nüfusun türdeşliğini vurgulamaktadır. Bkz. Dr. Reşit Galip, a.g.b., s.134. Bu konuda Şevket Aziz Kansu'nun tebliği de

Türk tarih tezinin ortaya çıkışındaki en belirgin nedenlerden biri, tarih yazıcılığının seküler bir zemine oturtulma çabasıdır. Bu neden, belirgindir çünkü Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının giriş bölümünde, tarihin dini referanslardan arındırılma çabası açık bir şekilde belirtilmektedir²⁰. Kitap, birinci bölüme Kâinat'ın ve Dünya'nın oluşumuyla başlamış, daha sonra da insanın ortaya çıkış süreci ve evrimiyle devam etmiştir. Hayatın zuhuru tamamen maddi temellere dayandırılmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Türk tarih tezi de aynı temel üzerine oturtulmuştur. Doğa bilimleri ve buradaki prensiplerin tarihe uygulanmaya çalışılması dönemin ana karakteri olmuş, bu sebepten antropoloji ve arkeoloji gibi maddi bulgularla hareket eden bilimler tezin içerisinde sıklıkla kullanılmıştır. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bazı tebliğlerde bu durum, açıkça görülmektedir²¹.

Tarihin, bir disiplin olarak dinî, uhrevî referanslardan koparılması ve maddi temellere dayandırılması, Atatürk dönemi yeni tarih anlayışının en önemli özelliklerinden biridir. Türk tarih tezi, bu anlamda, yeni tarih görüşünün somutlaştığı belgedir ve tezi, tarih disiplinindeki böylesi bir değişim üzerinden okumak ve anlamaya çalışmak önemlidir. Eleştirel literatürün önemsemeyeceği, geri kalanının ise yüzeysel olarak geçtiği bu durumu, ciddiye alan belki de tek isim Zafer Toprak olmuştur²². Tarih'in dini referanslardan arındırılması ve tamamen maddi bir temele oturtulması, Türk tarih tezinin bilimsel niteliğini artıran bir faktördür. Bu açıdan tezin son şeklini aldığı Birinci Türk Tarih Kongresi de, kendisine saygınlık kazandıracak belli bir bilimsel düzeyi muhafaza etmeyi başarmıştır.

3.2.2 Türk Tarih Tezi'nde İrkçilik Sorunu

Türk tarih tezine eleştirel yaklaşan yayınların ana fikri, tezin ırkçı bir niteliğe sahip olduğu iddiasıdır. Örneğin Maksudyân, Türk milliyetçiliğinin vatandaşlık bağından öte, ırkçılık ekseninde gelişme gösterdiğini iddia ettiği eserinde, tezi ve buna yönelik olarak yapılan antropolojik çalışmaları iddiasına kanıt olarak göstermektedir (Maksudyân, 2005: 10). Beşikçi ise farklı bir

oldukça aydınlatıcıdır. Tebliğinde; insan kafatası, çene ve burun yapısına dair pek çok tablo ve cetvel kullanmıştır. Yaptığı araştırmalar neticesinde Anadolu insanının kafa, burun ve çene yapısına dair verdiği sonuçları şöyle açıklamıştır: "Şimdi canlı Türk efendi üzerinde yaptığımız tetkikatı kısaca söyleyeceğim ...ilk tespit ettiğimiz neticeler: Vasatinin üstünde bir boy (167,59), brakisefal bir kafa, Leptosop (ince uzun) bir burun, kulaklar vasatı dediğimiz bir ebatta bulunuyor. Mongol gözü yok. Bu tip, Avrupa denilen Alp adamının tipinin ayndır. Hiç fark yoktur." Bkz. Kansu, Ş. A. (1932). Türk antropolojisi. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, s.277. Şevket Aziz Bey, çok enteresan bir şey de yapmıştır. 11 çocuklu köylü bir aileyi, elde ettiği bulguların ispatı olarak kongre salonuna getirmiş ve katılımcılara dönerek şöyle seslenmiştir: "Efendiler; müsaade ederseniz size şimdi hiçbir istifa zihniyeti takip etmeden bir Türk ailesini göstereceğim. Minimini yavrularıyla bir genç kadın ve bir genç erkeği tesadüfen buldum ve getirdim. Size göstereyim. Ankara'nın biraz şimalinde Bağlum köyünden Apdullah'ı, kadını ve küçük yavrusunu takdim ediyorum. İşte ince ve uzun burunlu brakisefal ve Antropoloji kitaplarında bu karakterle tasvir edilen halis dağılı adam, Alp adamı (Alkışlar). Apdullah, koyu olmayan gözlere, buğdaydan daha açık renkli kumral bıyıklara ve beyaz bir tene sahiptir. Fakat işte yavruları, saçları altın renkli olan bu yavru, Türk ırkına mensuptur (Alkışlar). İşte Alp adamı. Orta Asya'dan gelmiş olan adam, bizim ecdadımıza bağlı olan adam (Alkışlar)." Bkz. Kansu, a.g.b., s.278.

²⁰ Kitapta şu ifadeler yer verilmektedir: "İkinci bir maksadımızda kâinatın teşekkülüne, beşerin zuhuruna ve beşer hayatının tarihi devirlerden evvelki mazesine dair, yakın zamanlara kadar itibarda bulunan yanlış telakkilerin önüne geçmektir. Yahudilerin mukaddes saydıkları efsanelerden çıkan bu telakkiler membalarım tenkidî ile ve son zamanların ilmi keşifleriyle artık tamamen kıymetini kaybetmiştir. Tenkidi tarihe ve tabii ilimlere dayanılarak kurulan faraziyeler elbette Sifrittekin'in (Tevrat'ta bir bölüm) haberlerinden daha ilmidir." Bkz. Türk Tarih Heyeti, a.g.e., s.2.

²¹ Afet İnan, tebliğini Darwinist ve evrim kuramıyla uyumlu bir yapıya oturtmuştur. Hayatın başlangıcını şu ifadelerle açıklar: "Birinci Devir'de balıklar, ikinci Devir'de kurbağaya

bakış açısıyla Türk tarih tezinin temel işlevinin Kürtleri asimile etmek olduğunu, Kürt ve Kürdistan adının tarih sayfalarından silinmek istendiğini belirtmiştir (Beşikçi, 2013: 85). Howard Eissenstat da İsmail Beşikçi'yle benzer görüşlere sahiptir. Eissenstat'a göre, Kürt kimliğinin isyanlar vesilesiyle güç kazanması, tek parti iktidarını bu kimliği reddeden bir tarih tezi geliştirmeye zorlamıştır. Bu tez geliştirilirken de siyasi iktidar, ırkçı metaforlar kullanmaktan çekinmemiştir (Eissenstat, 2007). Bu hususta, Türk tarih tezini itham eden isimlerden diğeri de Tanıl Bora'dır. Bora, Türkiye'nin 1930'larda kültürel faaliyetlerinin üstün ırkçı bir nitelik taşıdığından bahsetmektedir (Bora, 2018: 232). Şefik Taylan Akman ise makalesinde, "ırkçı" sözcüğünü kullanmamakla birlikte, tezin etnisist bir milliyetçilik temeli üzerine inşa edildiğini ifade etmektedir (Akman, 2011).

Bu yayınların neredeyse tamamı, zamanın ruhunu, dönemin siyasal sosyal konjonktürünü ya da Türk tarih tezini ortaya çıkaran değişkenleri göz ardı eden, suçlayıcı bir dile sahiptir. Kendisini, bu eleştirilerin karşısında konumlandırın Zafer Toprak'ın dediği gibi; "günümüz değer normlarıyla geçmiş algılanmaya çalışılıyor. Temel hak ve özgürlükler, demokrasi, katılım ve benzeri kaygılar sanki ezelden ebede var olmuşçasına geçmişe yansıtılıyor. Dünü, güncel normlarla yargılamak işin kolayına kaçmak oluyor. (Toprak, 2015: 12)" Toprak'ın bu tespitine rağmen inkâr edilemez bir hakikat var ki; o da, Türk tarih tezinin şekillenmesini sağlayan ana külliyyatın içeriğinde "ırk" sözcüğünün sıklıkla kullanılmış olması ve bu sözcüğün, tezin temel karakteristiği haline gelmesidir²³. Ancak bu sözcük, günümüzde siyasi bir terim olarak sıklıkla kullanılan kavramın karşılığı değil, tamamen antropolojik bir terimdir. Nitekim antropoloji, 20. yüzyılın başlarında popüler bir bilim olarak belirmeye başlamış ve 19. yüzyılın son çeyreğinde önem kazanan bu bilim dalı, aynı dönemde Darwin'in görüşlerinin sosyolojiye uygulanmaya çalışılmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Avrupa'da, Fransız Devrimiyle yükselişe geçen ulusçuluk, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan süreçte siyasal eğilimlerin radikalleşmesine bağlı olarak ırkçılık eksenine kaymaya başlayınca, en önemli desteğini fizik antropolojiden

benzenen hayvanlarla yerde sürünen hayvanlar, Üçüncü Devir'de kuşlar ve memeli hayvanlar vücut bulmuştur. İnsan, Dördüncü Devir içinde görünür. Hayatın yer yüzünde belirmediği zamana gelince onu tahmini dahi tayin etmek mümkün değildir. Ancak, bugünkü ilim sayesinde, hayatın tamamen fizik ve şimik (kimyasal) hadiselerin neticesi olduğunu düşünmek hususunda, kendimizi salahiyyetler (yetkili) görebiliriz. Herhalde, hayatın belirmesi için lazım gelen şartları doğuran amil, milyonlarca sene evvel Güneş'in malik olduğu çok büyük radyo aktivitenin ultraviyole şuaları (ışın) ile Yer'in de o uzak zamanlarda haiz olduğu radyo aktif kuvvetidir." Bkz. İnan, a.g.b., s.19. Şevket Aziz Kansu da "Türk Antropolojisi" başlığını taşıyan sunumunda, insanın fiziksel gelişimini evrimci görüşlerle temellendirmiş ve Türk ırkının antropolojik araştırmalarının genel sonuçlarına dair açıklamalarda bulunmuştur. İnsanın kafatası ve kemik gelişimini açıklarken sık sık Darwinizm'den faydalanmış ve şu ifadelerle yer vermiştir: "Beşer paleontolojisi alimi Marcellin Boule'e istinat ederek söylüyorum: Beşerin uzak ecdadı ağaçlarda yaşıyordu. Bugünkü el ve ayak morfolojimizde bunu göstermektedir. Uzak cetlerimiz yaşadıkları ormanlar yanmış ve onlar toprağa inmeye mecbur kalmışlardır. Ağaçlardan toprağa iniş muazzam bir istihalenin (biçim değiştirme) başlangıcı oldu. Eller tutmaya, yakalamaya ve müdafaaya yaramaya başladı. O vakit ağır kuvvetli bir müdafa vasıtası olmaktan yavaş yavaş uzaklaştı ve faaliyet uzvu yarattığına göre adalatı madgienenin (ağız kaslarının) kuvvetli tesirinden yavaş yavaş sıyrılan kafanın ön kısmı genişlemeye başladı. Bu kadar geniş ve büyük bir determinizma karşısında heyecan duymamak kabil değildir." Bkz. Kansu, a.g.b., s.274.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Toprak, Z. (2011). Darwinizm'den ateizme Türkiye'de tarih eğitiminin evrimi, Toplumsal Tarih Dergisi, S.216, s.20-32.

²³ Türk tarih tezinin şekillenmesini sağlayan en önemli parçalardan biri olan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Dr. Reşit Galip'in tam beş saat süren tebliğinin başlığı, "Türk İrk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" adını taşımaktadır. İkinci Türk Tarih Kongresi'nde ise Sadi İrmak'ın tebliği "Türk İrkünün Biyolojisine Dair Araştırmalar, Kan Grupları ve Parmak İzleri", Nurettin Onur'un tebliği "Kan Grupları Bakımından Türk İrkünün Menşei Hakkında Etüt" başlığına sahiptir.

almıştır. Fizik antropoloji, İtalya ve Almanya gibi irredantist devletlere önemli politik açılımlar da sağlamış, Lebensraum ya da MareNostrum gibi politikalara meşruiyet zemini oluşturma yönünde biçimlenmiştir. Bununla birlikte fizik antropoloji, Avrupa'da tek bir çizgi izlememiştir. Özellikle 1930'larda Fransa ve İsviçre'nin oluşturduğu Latin Antropolojisi, üstün ırk kuramlarıyla bezeli Germen Antropolojisi'nden farklı bir yol takip etmiş ve Türkiye'de 1925'ten sonra gelişme gösteren Antropoloji bu Latin çizgiye yakın durmuştur (Toprak, 2015: 56-62)²⁴.

Fizik antropolojinin gelişim seyri incelendiğinde, insanların derilerinin rengine göre sınıflandırılmasının, 19. yüzyılın ortalarında yerini, kafatası ölçülerine göre yeni bir sınıflandırmaya bıraktığı görülmektedir. Bu yeni sınıflandırma modeli, üç temel ölçüte bağlanmıştır: 1. Kafa genişliğinin, yüksekliğine oranı (brakisefal – dolikosefal – mezosefal), 2. Kafanın yüksekliği (kamasefal – ortosefal – hipsisefal), 3. Burun genişliğinin, burun yüksekliğine oranı (leptorin – mezorin – platirin) (Dr. Reşit Galip, 1932). Buradaki ana sınıflandırma, kafa genişliğinin, yüksekliğine oranını belirleyen brakisefal – dolikosefal – mezosefal biçimindeki ayırmadır. 20. yüzyılın ilk yarısında antropoloji camiasında hakîm görüş, insanların bu üç ırktan birine mensup olduğu şeklindedir. Avrupa'da yaygın olan kafatası modeli dolikosefal olduğu için, bu dönemin antropologları, Avrupa-merkezci bakış açısının tesiriyle üstün olan ve medeniyet kurmaya yatkın olan ırkın dolikosefaller olduğunu iddia etmiştir. Avrupa'da güçlü olan bu fikre göre brakisefal olan Türkler, böylesi bir yetenekten mahrumdur. Mezosefaller ise, dolikosefaller ile brakisefallerin karışımından oluşan melez bir ırktır.

Avrupa'da antropoloji camiasındaki bu hakîm görüşe rağmen yaklaşık bu dönemde, 1924 yılında İsviçre'de EugenePittard adlı ünlü antropolog, kendisine ününü getirecek olan "İrklar ve Tarih" adındaki eserini yayımlamıştır. Pittard, özetle; Orta Asya'da yaşayan brakisefal tipteki insanların bir takım nedenlerle buradan göç ettiğini ve dünyanın çeşitli yerlerinde uygarlıkların kurulmasına öncülük ettiklerini belirtmiştir. Ancak Pittard, söz konusu insanların Türklüğü konusunda temkinli yaklaşmış, bununla birlikte bu iddia, hazırlanacak olan Türk tarih tezinde kesin ifadelerle dönüşmüştür (Toprak, 2015: 173). Bu noktada milattan önceki devirlerde Orta Asya'dan göç ederek Mezopotamya ve Anadolu'ya gelen brakisefallerin Türk olduğu ön kabulünden hareketle, 1071 Malazgirt Savaşı öncesinde Anadolu'da yaşayan otokton halkların da Türk olması gerekmiştir. Zira brakisefaller binlerce yıl öncesinde Orta Asya'dan çıkıp Anadolu'ya gelmişler ve dolayısıyla Anadolu'da belirmeye başlayan ilk uygarlıkları da onlar kurmuş olmalıydılar. Bu cihetle Anadolu'da yaşayan tüm etnik unsurlar –en azından büyük bir kısmı- brakisefaldir. Böylece brakisefallik Türk tarih

²⁴ Bu hususta ayrıca aydınlatıcı bir analiz için bkz. Aydın, a.g.m., s.113-118.

²⁵ Hüseyin Nihal Atsız'ın eleştirisi şu şekildedir: "Tarihimize yeni bir veçhe vermek dileğiyle yapılan tarih kurultayı ve tarihimizi yeni baştan tedvin etmek için kurulan Tarih Kurumu müspet bir iş göremedi. Bunlar Türk tarihini bir sıraya koyup Avrupa milletlerinin tarihleri gibi yazacak yerde Sümer, Elam, Akad, Hattı vesaire gibi en eski ve medenî milletlerin Türk olduğunu iddia eden boş yere övünme yoluna saptılar ve zaten dağınık gözükten Türk tarihini büsbütün dağıttılar. Böylelikle bugün okullarda okutulan Türk tarihi nerede ve hangi zamanda başlayıp nasıl inkişaf ettiği belli olmayan bir vukuat yığınından ibarettir. Bu

teziyle birlikte birdenbire bir üst-kimliğe dönüşmüş ve Anadolu'da yaşayan insanların özünde Türk olduğu vurgusu yapılmaya başlanmıştır. Ancak burada üzerinde ısrarla durulması gereken mevzu, gerek Türk tarih tezinde gerekse de Atatürk dönemitarih kongrelerinde sıkça dile getirilen "brakisefallik" ve "ırk" kavramlarının ayırtıcı ve ötekileştiren değil, tam tersine bütünleştiren kavramlar olmasıdır. Nitekim Yusuf Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmada, "Hanımlar, Beyler, Müddeamızın (tezimizin) en esaslı vasfı, ayırıcı değil birleştirici, zalim değil adil, düşmanlaştırıcı değil barıştırmacı olmasıdır. Bu cihetle objektif tetkiklere, ilmi terkiplere müstenit müddeamız, manevi ve ahlaki noktainazardan da yüksektir... (Akçura, 1932)" diyerek, tezin kapsayıcı niteliğine vurgu yapmıştır. Yine bu konuda Zafer Toprak da şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Eugene Pittard'ın ırk kavramı ...etnik değildi; "antropolojik" bir içeriğe sahipti. Anadolu'da yaşayan tüm insanlar, -Kürt olsun, Ermeni olsun, Rum olsun-aynı ırkın mensuplarıydı. Bu insanlar farklı dine ve dile mensup olabiliyorlardı. Ama ırkları aynıydı. Göçler sonucu Anadolu'ya yerleşmişlerdi. Ortak vasıfları brakisefal olmalarıydı. Tıpkı 1924'te oluşturulan anayasal vatandaşlık anlayışı gibi Eugene Pittard bunların hepsine Türk diyordu. Atatürk öncülüğünde Türk Tarih Tezi, hiç olmazsa kuramsal düzeyde, bu varsayımı pedagojik amaçlarla "kesin" bir yargıya dönüştürmüştü (Toprak, 2015: 172-173).

Türk tarih tezinde ve tarih kongrelerinde sıkça bahsi geçen "Türk ırkı" tabiri, aslında brakisefalliğe yapılan bir göndermedir. Zira bu dönemde Türklük ve brakisefallik özdeşleştirilmiştir. Türk tarih tezinde, "Brakisefaller Türk'tür" önermesi, tezin temel direğini oluşturmaktadır. Zaten bu önerme kabul edilince düğüm, hemen çözülmüş ve ardından diğer önermelere geçilmiştir. Anadolu'da yaşayan insanlar brakisefaldir, Hititler brakisefaldir ya da Mezopotamya uygarlıklarını kuranlar brakisefaldir gibi önermeler bu mantık dizisini tek bir sonuca götürmektedir: O halde bunların tamamı Türk'tür. 20. yüzyılın ilk yarısında popüler olan antropolojik sınıflandırma göz önüne alındığında, zaten dünya üzerinde yaşayan insanların üçte biri brakisefaldir, yani Türk'tür. Diğer grup olan mezosefaller de melez bir ırk olduğu için Türklükle akrabalık bağı vardır.

Bu veriler ışığında, Türk tarih tezine dair belki de en ilginç yön, eleştirel literatür tarafından ırkçılıkla ilişkilendirilen tezin, ırkçı görüşlere sahip olan Hüseyin Nihal Atsız tarafından da beğenilmemesi ve eleştirilmesidir. Atsız, Türk tarih tezinde yer alan brakisefallik vurgusu ile farklı etnisitelerin Türk kabul edilmesinden rahatsız olmuş ve Türklüğün bir imtiyaz olmaktan çıktığına değinmiştir²⁵.

Eleştirel literatür açısından Türk tarih tezine yöneltilen ırkçılık suçlamalarının arka planında Kürt kimliğinin yok sayılması yatmaktadır. Bu inkâr, daha önce de belirtildiği üzere Şeyh Sait isyanı ve Takrir-i Sükûn kanunuyla başlayan dar bir milliyetçilik anlayışının sonucudur²⁶. Türk tarih teziyle, 1930'larda iktidarın Kürt kimliğine karşı değişen politikasına belki bilimsel bir meşruiyet zemini yaratılmaya çalışıldığı iddia edilebilir. Ancak, bu

dağınıklığından başka, verilen malûmatın da baştan başa yanlış olduğu düşünülürse Türk tarihinin ne acıklı bir halde olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bunun doğurduğu neticeler şu oluyor; Türk çocukları bu karmakarışık tarihi öğrenemiyorlar. Bundan başka bu tarihte hemen her millet "Türk" olarak gösterildiğinden çocukların kitaba güveni kalmıyor ve herkes Türk olduktan sonra "Türklük" bir imtiyaz olmaktan çıktığı için milliyet duygusu zayıflıyor." Bkz. Atsız, H. N. (1941). Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır? Çınaraltı, S.5, s.6.

²⁶ Bkz. s.12.

iddiyayı daha da ileri götürmek, zorlamaya varan yorumların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Aslında buradaki temel sorun, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte Türk tarih tezinin önemini yitirmesine rağmen Kürt kimliğine olan resmî bakışın 21. yüzyıla kadar korunmuş olmasındadır.

3.2.3. Siyaset-Tarih İlişkisine Dair Sorunlar

Türk tarih tezinin, doğrudan devlet destekli bir çalışmanın ürünü olması, Atatürk'ün tezin doğuşu, geliştirilmesi ve tanımındaki rolü, tezi şekillendiren ekibin aynı zamanda siyasal iktidarın temsilcileri olması gibi hususlar, literatürün ilgisini çeken konuların başında gelmektedir. Her şeyden evvel şunu kabul etmek gerekir ki; Türk tarih tezi en azından 1930'lar boyunca- devletin resmî tarih görüşü konumundadır. Genel kabul; resmî tarihin, bir ülkenin resmi ideolojisinin ihtiyaçlarına göre geçmişin yeniden kurgulanmasıdır. Bu tanım, resmî tarihin, temel referanslarını resmî ideolojiden aldığına dayanmaktadır. O halde, tarihin nasıl kurgulandığını anlayabilmek için öncelikle referans aldığı ideolojiyi incelemek gerekmektedir. Burada belki itiraz edilebilecek husus, resmî tarihin devletlere özgü olduğu yönündeki yanlış kanıdır. Zira, resmî tarih denilen kavram, ideolojilerle eklenmektedir, devletlerle değil. Dolayısıyla her siyasi ideolojinin kendi resmî tarihine sahip olduğunu iddia etmek yanıltıcı bir durum değildir. Örneğin milliyetçi ideolojiler, milletleri tarihin ana muharriki olarak görürken, sosyalistler; tarihi bir sınıf çatışması ya da üretim ilişkileri ekseninde değerlendirme gayreti içerisindeyler. Bir başka ifadeyle tarihsel materyalizm ya da ulusçu tarih görüşü, mensup oldukları ideolojilerin resmî yaklaşımını yansıtmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ya da eski tabirle müesses nizamı- iki temel düşünceye dayanmaktadır. Bunlardan biri milliyetçilik diğeri ise laikliktir. Dolayısıyla Atatürk dönemi tek parti iktidarı, tarihi (ve buna bağlı olarak tarih eğitimi) hem ulusçu hem de seküler bir zemine oturtmak gayretiyle bu dönemde, Türk tarih tezinin de şekillenmesini sağlayan yeni tarih çalışmalarına doğrudan müdahil olmuştur. Zamanın ruhu hesaba katıldığında, Büşra Ersanlı'nın dediği gibi "her ülke doğrudan etkilendiği siyasal güçlere dayanarak kendi koşullarına göre yapay bir geçmiş yaratmıştır" (Ersanlı, 2015: 108). Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, kurgulanan geçmişle ülkenin içinde bulunduğu gerçeklik arasında derin kopuşların olmaması gerektiğidir. Farklı etnisitelerin var olduğu bir Türkiye gerçeği, özellikle 1930'lara girilirken kurucu irade tarafından reddedilmiş ve ulusal kimliğin inşası, toplumun türdeşliği kurgusuna dayandırılmak istenmiştir.

1930'larda Türk tarih teziyle şekillenen siyaset-tarih ilişkisinin karmaşık yapısı, literatürde farklı değerlendirmelere yol açmıştır. İlk kuşak literatür olarak adlandırılacak yayınlar, bu konuda analizden ziyade tespitle bulunarak, Atatürk'ün tarih disiplinine verdiği önemden, yeni bir tarih anlayışına duyulan ihtiyaçtan ve Atatürk'ün şahsında hükümetin yeni tarih

çalışmalarına verdiği destekten bahsetmektedir (Baykal, 1971)²⁷. Yakın dönemde oluşan literatür ise bu hususta daha etraflıca analizler yapmaktadır. Örneğin Büşra Ersanlı, "siyasal iktidarın bir bilim dalı ile kurduğu ittifakin hikâyesi (Ersanlı, 2015: 231)" olarak tarif ettiği eserini, tamamen Türk tarih tezi ve kongreler özelinde siyaset-tarih ilişkisini anlamlandırmaya ayırmıştır. Ersanlı, ulusal ya da politik hedefler doğrultusunda geçmişin kurgulanması girişimlerine Avrupa'dan örnekler vermektedir. 1868'de İngiltere'de kurulan Royal Historical Society'yi, kuruluş amaçları açısından Türk Ocakları bünyesinde oluşturulan Türk Tarih Heyeti'ne benzeten Ersanlı, Finlandiya ve İsveç örneklerini vererek, burada da tarihin, kral ya da devlet adına resmî tarihçiler tarafından yazıldığını ifade etmektedir (Ersanlı, 2015: 236-237). Buna karşılık Ersanlı, Türkiye'de tarih yazıcılığının değişiminin, devamlılık kavramıyla desteklenmediğini (Osmanlı reddedildiği için) bu nedenle Avrupa'daki diğer örneklerden ayrıştığını, belki düşünce dünyasında devrimci dönüşümler geçiren Fransa'ya bir miktar benzetilebileceğini belirtmiştir.

Atatürk döneminde gerçekleşen devrimler çerçevesinde tarih yazıcılığında ciddi gelişmeler yaşanmakla birlikte, klasik dönem Osmanlı Devleti'ndeki yapıya benzer bir siyaset-tarih ilişkisinin erken Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirdiği zaman zaman ifade edilmektedir. Bu yönde yaptığı tahlilleri oldukça sert ifadelerle dile getiren İsmail Beşikçi'ye göre;

....tarih yazmanın özü hiç değişmemiştir. Tarih her iki durumda da resmi kişiler ve resmi kurumlar tarafından yazılmaktadır ve yazdırılmaktadır. Osmanlı padişahlarının saraylarındaki, padişah tarafından görevlendirilen vakanüvislerle, CHF Genel Başkanı ve Cumhuriyet Reisi Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal tarafından mebus ve profesör tayin edilen yazıcılar arasında özünde hiçbir fark yoktur. Biri padişaha öteki fırka reisine övgüler düzmektedir. Mebusluk bu ücretin ödeme biçimlerinden biridir (Beşikçi, 2013: 39).

Beşikçi, bu ifadelerle tarihin, politik-ideolojik hedefler doğrultusunda devlet eliyle araçsallaştırılmasından yakınmaktadır. Belki abartılı bir yaklaşıma sahip olsa da bu ifadelerde yadsınamaz bir gerçeklik bulunmaktadır. Ancak tarih disiplininin, iktidar karşısındaki bu acıklı pozisyonu, aslında ekonomi, kültür, eğitim ve hatta sanat için bile geçerli olmuştur. Tek parti iktidarı, bir kültür devriminin öncüsü olarak hemen her alanda yönlendirici ya da müdahaleci bir pozisyon almıştır.

Türk tarih tezi, daha önce de ifade edildiği gibi, klasik bir resmî tarih örneğidir²⁸. Ancak bu resmî görüş Atatürk'ün ölümü, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte otoriter-totaliter yönetimlerin yenilgisi ve buna bağlı olarak fizik antropolojinin önemini yitirmesiyle gündemden düşmüştür. Ancak bu durum, siyaset-tarih ilişkisinde radikal bir değişimin yaşandığı anlamına da gelmemelidir. Nitekim Copeaux'ya göre, Türk tarih tezi daha sonraki yıllarda Türk-İslam sentezine evrilmiş ve devletin yeni resmî tarihi olmuştur (Copeaux, 2000: 56).

3.3 Türk Tarih Tezi'nde Bilimsellik Sorunu

Türk tarih tezi bilimsel bir önerme midir ya da bilimsellik ile ilişkisi hangi düzeyde kalmıştır? Politik-ideolojik yönü bir tarafa,

²⁷ Benzer bir değerlendirme için bkz. İnan, A. (1971). Türk Tarih Kurumu 40 yaşında. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, C.35, S.140, s.519. Aynı eksende bir diğer değerlendirme bkz. İğdemir, a.g.e., s.3. ve son olarak Karal, a.g.e., s.58-59.

²⁸ Şefik Taylan Akman da makalesinde benzer fikirleri savunmuştur. "Dolayısıyla, devlet

eliyle, devletin gözetim ve denetiminde ve onun istediği biçimde bir tarih yazıcılığı dönemi başlamıştır. Genel olarak "Türk Tarih Tezi" adı altında toplanabilecek bu tarih yazım projesi resmî tarihçiliğin de belirgin örneklerinden birini teşkil eder." Bkz. Akman, a.g.m., s.81.

Türkiye'nin bilimsel ilerlemesinde yeni bir açılımı mı ifade etmektedir? Yoksa bilimsel düşünüşte bir gerileme midir? Bu sorular, Türk tarih tezi literatürü içerisinde cevabı aranan klişe sorulardan bazılarıdır. Tezin, bilimsel bir çalışmanın ürünü olduğu iddiası, ilk dönem literatür tarafından sıkça dile getirilen bir söylemdir²⁹. Atatürk'ün tarih disiplinine verdiği değer, buna yönelik sözleri ve tezin hazırlanması sürecindeki teşviki, müdahalesi ve bu çalışmaları denetlemesi, çoğu zaman övgüyle karşılanmıştır.

Türk tarih tezinin, bilimselliğine yönelik ilk eleştiriler, aslında aynı dönemde, yani tezin son şeklini aldığı Birinci Türk Tarih Kongresi'nde dile getirilmiş ve bu konuda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildirimler, tarih metodolojisi açısından ciddi sıkıntılara sahiptir. Öncelikle belgelerden ziyade iddialar önem taşımış ve bu iddialar daha çok Avrupalı arkeolog ve antropologların ortaya çıkardığı bulgular ve bunların yorumlanması temeline dayandırılmıştır. Bildirimlerde dipnot yöntemini kullanan sadece Afet İnan ve Dr. Reşit Galip'tir. Buna rağmen Afet İnan'ın bildirisindeki metodununun, Fuat Köprülü'yü rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Zafer Toprak'ın dediği gibi "EugenePittard'ın bilimsel temkinliliği, Afet Hanım'da kesin ifadelerle dönüşmüştür" (Toprak, 2015: 161). Prehistorya ve protohistoryanın uzmanlık alanına girmediklerini belirten Köprülü; antropoloji, arkeoloji, prehistorya ve hatta linguistik bilimlerinin oldukça yeni olduğunu ve adeta çocuk yaşta denilebileceğini kaydederek, söz konusu bilimler özelinde ortaya çıkan bulguların henüz yeterince tahlil edilmediğine vurgu yapmış, kesin yargılara varmak için acele edilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Köprülü, 1932).

Kongrede, Türk tarih tezine eleştiri yönelten diğer isim, Zeki Velidi Togan'dır. İtirazda bulunduğu temel husus, dört ciltlik tarih dizisinde ve kongredeki bildirimlerde belirtilmiş olan tarihi devirlerde Orta Asya'da yaşanan kuraklık sorunudur. Zeki Velidi'ye göre tarih öncesi dönemde böyle bir kuraklık yaşanmış olma ihtimali bulunsa da, son zamanlarda Orta Asya'da yapılan

²⁹ Dr. Reşit Galip, Birinci Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu bildiri "Tarih vesikaları yazılır, vesikalar ise aranmakla bulunur. Bu itibarla "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" bu vadede bir araştırma ve arayanlar birliğidir. Araştırma ne kadar geniş ve ilmi usullere uygun olursa, arayanlar sayıca ve kıymetçe ne kadar artar, gayretlerin kaynağı vazife duygusunun feyizle ne kadar kuvvetlenirse Milli Tarih'in yakın, uzak bütün safhalarıyla "Hakikat" gününe ermesi o kadar kolaylaşmış ve hızlanmış olur." ifadelerinde bulunmaktadır. Bkz. Reşit Galip, a.g.b., s.99. Şemsettin Günaltay da tezin bilimsel yönünü "... emsalsiz Türk dehasının, asırların karanlıkları içinden bulup çıkardığı Türk Tarih Tezi, yine o dehanın sağlığı nurlu şuaalar yardımıyla ilmi esas ve metodlara dayanılarak izah ve teşrih olundu." sözleriyle vurgulamaktadır. Bkz. Günaltay, Ş. (1938). Türk tarih tezi hakkındaki intikatların mahiyeti ve tezin kat'ı zaferi, Belleten, (2. baskı 1994), C.2, S.7/8, s.338. Enver Ziya Karal da, buna benzer görüşlere sahiptir. Karal, "Türk Tarih Tezi, Tarih alanında yapılan en yeni çalışmalarla Arkeoloji, Antropoloji araştırmaları neticesinde elde edilmiş olan vesikalara dayanmaktadır." diyerek, tezin bilimsel olduğunu savunmaktadır. Bkz. Karal, a.g.e., s.64.

³⁰ Copeaux ayrıca şu değerlendirmede bulunmaktadır: "... milliyetçi bir girişim olan bu kongrede ne çelişki, ne de bilimsel düşünce kabul edilebilirdi. Barthold'u kötüleyen ve Zeki Velidi'yi susturan adamlar –oysa 1938'de Türkiye'ye döndükten sonra, Velidi milliyetçilik akımına katılacaktır- tercihleriyle onlarca yılı belirleyecek bir kültür iktidarını temsil etmektedirler." Bkz. Copeaux, a.g.e., s.48.

³¹ Sadri Maksudi Arsal, Kongre zabıtlarında yer almayan ancak gazetelere yansıyan konuşmasında Zeki Velidi'yi Rusya'da iken bilimsel sahtekârlık yapmakla suçlamıştır. "Beni tanıyanlar yalan söylemediğimi tasdik ederler. Ben vaktiyle Kazan'da dava vekili idim. Zeki Velidi bey de o sırada bir medrese talebesi idi. Şimdi hatırlıyorum; o zaman arada sırada bana gelir ve bazı Fransızca kitapların isimlerini tercüme ettirirdi. Ben müstait bir genç çalışmak istiyor diye maalmemniye bu işi yapardım. Fakat müracaatleri tevali edince niçin bu isimleri tercüme ettirdiğini kendisine sordum. 'Bu isimleri makalelerimin sonuna ilave

araştırmalarda tarihi devirlerde bir kuraklığın yaşanmış olması, ihtimal dışıdır. İddiasını daha çok bir takım Alman ve Rus araştırmacı ile 1926'da Türkiye'ye de gelerek konferanslar veren Barthold'a dayandırmıştır. Bu eleştirinin ardından Dr. Reşit Galip, kürsüye çıkmış ve Zeki Velidi Togan'ın eleştirisinin çelişkileri içerdiğine vurgu yaparak Barthold'tan alıntılar yapmasını yadırgadığını belirtmiştir. Zira Reşit Galip'e göre Barthold bir Türk düşmanıdır (Dr. Reşit Galip, 1932). Konuşmasının bir yerinde katılımcılardan da "Doğrudur, Barthold alelade bir Türk düşmanıdır. (Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları, 2010)" şeklinde sesler yükselmiştir. Aslında 1930'da hayatını kaybeden Barthold, dönemin en önemli Türkologlarından biri olmuştur. 1926'da Bakü'de düzenlenen Türkoloji Kongresi'ne katılmış ve burada karşılaştığı Fuat Köprülü'nün daveti neticesinde Türkiye'ye de gelerek konferanslar vermiştir. Düzenlediği bu konferanslar daha sonra "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler" başlığıyla bir kitaba dönüştürülmüş ve çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir. Kongre'de Barthold'un böylesine hedef tahtasına konmasını Copeaux, "kongrede yaşanan bilimsel gerilemeyi gösteren bir olay (Copeaux, 2000: 46)" olarak değerlendirmektedir³⁰. Zeki Velidi Togan, bu eleştiri karşısında çok sert tepkilere uğramış ve olayın ertesi günü yani 8 Temmuz 1932'de İstanbul Darülfünunu'ndaki kürsüsünden istifa ederek yurt dışına çıkmıştır³¹.

Kabul etmek gerekir ki, bunlar küçük çaplı eleştiriler olmasına rağmen, o dönemde orantısız bir tepkiyle karşılanmıştır. Türk tarih tezinde metod olarak, aslında en başından bir çarpıklık göze batmaktadır. Afet İnan'ın Atatürk'e dair anısından anlaşılacağı üzere, henüz tez şekillenmeden önce bir sonuca varılmış³² ve bu sonucu doğrulayacak kanıtlar, belgeler, fikirler seçilirken, yanlışlayacak olanlar göz ardı edilmiştir³³. Türk tarih tezinin hazırlanması sürecindeki yöntemsel hatalar, dönemin basını tarafından da fark edilmiş olmalı ki, bu durumu inkâr eden ve tezin bilimselliğini ön plana çıkaran köşe yazıları yazılmıştır³⁴. Öte taraftan tarih disiplininin pozitivist bir anlayışla ele alınması, geçmişin doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerle anlaşılmaya çalışılması, tarihsel bütünlüğün sağlanamaması ve romantik bir

edeğim, herkes beni bu kitapları okumuş zannetsin" cevabını verdi." Bkz. (1932, Temmuz 08). Orta Asya'da kuraklık, Akşam Gazetesi, ss.2.

³² Bkz. 10 numaralı dipnot.

³³ Hüseyin Nihal Atsız, makalesinde garip bir olaydan bahsetmektedir. "... bunların brakisefal olduğu bile şüphelidir. Çünkü toprak altından çıkarılan iki Hattı kafasının brakisefal olmadıkları için bir antropoloji mütehassısı tarafından imha olduğunu bana Köprülü'zade Fuat söylemişti." Bkz. Atsız, a.g.m., s.6. Nazan Maksudyân, Türk Antropoloji Mecmuası'ndaki bir makaleden alıntı yaparak, antropolog Kemal Güngör'ün Denizli Yürükleri üzerinde yaptığı bir çalışmada, bu insanların dolikosefal olarak tespit ettiğini ancak bu durumu, annelerin bebeklerinin başını sıkıca bağlamasına ve bu yüzden kafatasının deforme olmasına bağladığını belirtmektedir. Bkz. Maksudyân, a.g.e., s.128. Şemsettin Günaltay da, Türkmenistan'da yaşayan Türklerin brakisefal çıkmamasını tatmin edici bir şekilde yanıtlamamıştır. Bkz. Günaltay, a.g.m., s.354.

³⁴ "Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün sıkı iştirak ve irşadıyla sırf ilmi bir yolda çalışmıştır. Bu araştırma ve çalışmalarda ileriye iptidadan bir tez sürüp bunu doğru gösterecek delilleri sonradan bulmak gibi bir yoldan gidilmemiştir. Eski kaynaklar karıştırılmış, yer altında gizli kalan eserler meydana çıkarılmış, muhtelif ihtisas sahalarından akıp gelen araştırmalar bir araya getirilmiş ve ortaya kendi kendine bir Türk Tarih Tezi doğmuştur." Bkz. Yalman, A. E. (1937, Eylül 21). Türk tarih tezi, Tan Gazetesi, ss.10. Benzer satırlar Mehmet Asım'da da bulunmaktadır. "...birçok milletler vardır ki milli ideal menfaatine tarihlerini bile altüst etmişlerdir. Bu suretle milli tarihlerine beynelmil ilim aleminde kabul edilmeyen ve edilmesine imkân olmayan hayalî bir şekil vermişlerdir. Eğer tarih encümeninin ortaya koyduğu eserlerle bu eserlere esas olan tez, sırf böyle bir maksatla yapılmış olsaydı gene takdir olunmak lazım gelirdi. Fakat bu surette böyle bir tez memleket münevverlerine kabul ettirmek için bugünkü gibi büyük bir tarih kongresi toplamaya mahal görülmezdi." Bkz. Asım, M. (1932, Temmuz 08). Türk tarihi'nde inkılap, Vakit Gazetesi, ss.1.

yaklaşım ile geçmişin idealize edilmesi Türk tarih tezinin bilimselliğini örseleyen diğer unsurlar olarak kabul edilmelidir.

Peki, Türk tarih tezi, yabancı bilim çevrelerince kabul edilmiş midir? Bu konuda Şemsettin Günaltay, başlı başına bir makale yazmış ve tezin Avrupa bilim camiasında da teyit edildiğini savunmuştur³⁵. Bekir Sıtkı Baykal da, 1937 yılında düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi ile tezin, yabancı akademisyenler tarafından bilimsel kabul edildiğini yazmaktadır (Baykal, 1971). Aynı şekilde Enver Ziya Karal, Türk tarih tezinin İkinci Türk Tarih Kongresi komisyonları ve genel toplantılarında evrensel bir tarih gerçeği olarak kabul gördüğünü ifade etmektedir (Karal, 1946: 64). Dönemin basını da, Türk tarih tezinin uluslararası bilim çevrelerince teyit edildiğini bildirmektedir³⁶. Bu iddia, esasen İkinci Türk Tarih Kongresi'ne iştirak eden Avrupalı bilim adamlarının tavırlarına dayandırılmaktadır. Ancak, kongredeki yabancı akademisyenlerin sundukları bildiriler incelendiğinde, Türk tarih tezine açıkça bir destek verildiğine dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Öncelikle yabancı akademisyenler bağlamında Mısır, Mezopotamya ve Ege Uygarlıkları'nın Türklüğünden kimse bahsetmemiştir. Hititlerin Türklüğü meselesinden bahseden ise sadece iki kişi vardır. Bunlardan biri Eugene Pittard (kesin bir ifade kullanmamıştır), diğeri ise DTCF akademisyenlerinden Guterbock'dur. Bildirilerdeki temel konular; kazılardan elde edilen bulgular ve kültürel etkileşim bağlamında Anadolu'nun önemi üzerinden seyretilmiştir. Yine yabancı akademisyenler özelinde antropoloji içerikli bildirilerin sayısı oldukça sınırlıdır. Kongre boyunca Pittard ve Henri Victor Vallois ırk meselesine değinmiş, hatta Vallois'nin tespitleri Türk tarih tezine karşıt bilgiler içerdiği için Afet İnan tarafından nazik bir tepkiyle karşılanmıştır³⁷.

Eleştirel literatürün haricinde, Türk tarih tezi ve buna yönelik üretilen yayınların başarısız olduğunu savunan iki isim İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Semavi Eyice'dir. Her iki yazar, tezin ilk defa somutlaştığı eser olan Türk Tarihinin Ana Hatları'nı ve bu kitabın yetersizliğinden dolayı Atatürk'ün direktifiyle başlatılan yayın projesini eleştirmektedir. Birleştikleri nokta, bu yayınların aceleyle hazırlandığı, tarih araştırmalarına ya da yazım işine girişenlerin gerekli bilgi ve donanımdan yoksun olduğu, aynı zamanda bu kişilerin Atatürk'e yaranma düşüncesi içerisinde olduklarıdır (Uzunçarşılı, 1939)³⁸.

Türk tarih tezinin orijinalliği konusunda da son dönemde birtakım soru işaretleri bulunmaktadır. Zira, Howard Eissenstat tezin içeriğini oluşturan bazı iddiaların, 19. yüzyılın sonuna doğru Avrupalı bilim adamları tarafından ortaya atıldığını iddia

etmektedir. Eissenstat'a göre, Royal Geographic Society'e 1884'te hazırlanan bir raporda, Sir Charles Wilson, Niğde'de yaşayan insanlar ile Hitit anıtlarındaki çizimler arasında benzerlikler kurmuş ve bölgedeki Müslüman ahalinin, Anadolu'nun antik halkları ile bağı olabileceğini işaret etmiştir. 1911'de ise Felix von Luschan, "Batı Asya'nın Erken Dönem Nüfusu" adını taşıyan makalesinde, Anadolu'nun çağdaş nüfusunun kafatası tipleriyle arkeolojik kalıntıları karşılaştırmış ve bunların, yerli Hititlerle sonraki Sami ve Kuzeyli istilalarının kısmi etkisinin karşımı olduğunu iddia etmiştir (Eissenstat, 2007).

Türk tarih tezi, çağdaş Türk tarihçiliği içerisinde nasıl konumlandırılmalıdır? Tez, Türkiye'de tarih yazıcılığının evrimsel gelişimini sekteye uğratan, işleyişini bozan bir olgu mudur, yoksa Türk tarihçiliğine yeni bir çerçeve kazandıran, eski kalıplarından kurtaran bir işleve mi sahiptir? Bu hususta iki karşıt görüşün sahipleri, Büşra Ersanlı ve Zafer Toprak'tır. Ersanlı'ya göre, Türk tarih tezi ulusal tarih yazıcılığına bir gelenek kazandıramamış, üstelik tarihte disiplin ve yöntem tanımayan bir yaklaşımın yerleşmesine yol açmıştır (Ersanlı, 2015: 231). Üstünlüğü bu tarihçiliğin gelenekselleşmesini sağlayan Türk tarih tezi, bu bağlamda tarihçiliğin gelişimini yavaşlatmıştır. "Sadece kendini bilmeye özen gösterdiği, muhalif ya da farklı olan herhangi bir dinamizmi meşru görmediği, öğrenmeye değer bulmadığı ve karşılaştırma yapmadığı için yetersizdir. (Ersanlı, 2015: 283)"

Türkiye'de çağdaş tarihçiliğin Türk tarih teziyle başladığını söyleyen Zafer Toprak ise, tezin kapsayıcı yapısıyla tarihçilikte devrim niteliğini taşıyan bir dönüşüme yol açtığını, tarihin dar kalıplar içindeki diplomatik ve siyasi yapısını kırarak, onu disiplinlerarası bir yapıya kavuşturduğunu yazmaktadır. Toprak, ayrıca Türk tarih teziyle birlikte eskinin vakanüvis tarihçiliğinin ve meşrutiyet yıllarında tarihin aktarmacı yapısının da ortadan kaldırılarak sentezci bir tarih anlayışının geldiğini savunmaktadır (Toprak, 2015: 371).

Her iki bakış açısında abartılı yanlar bulunmakla birlikte, Türk tarih tezinin bir disiplin olarak tarih yazıcılığına yeni bir yaklaşım getirdiği kabul edilmelidir. Bu yaklaşımın, bilimsel düşünüş ya da bilimsel metotlarla olan uyumu bir yana, Türkiye'ye bilimsel çalışmalarda ciddi bir hareketlilik kazandırdığı göz ardı edilmemelidir. Tarihçilikle ilişkisi olsun ya da olmasın birtakım insanların, öne sürdükleri tezlere dayanak oluşturması açısından pek çok kaynağı araştırması, oradaki fikirleri bulup çıkarması ve buna yönelik birçok yayının ortaya çıkması Türkiye'de 1930'larda yaşanan bilimsel heyecanı göstermesi açısından önemlidir. Bu heyecanın anlaşılması için Afet İnan'ın anısına bakmak

³⁵ Günaltay, 1937'de gerçekleşen İkinci Türk Tarih Kongresi için şu değerlendirmede bulunuyor: "Salâhiyettar büyük âlimler, yeni açılan bu tetkik sahasında yapılan araştırmaları takdirle karşıladılar. Kongreye ve tarih sergimize yalnız hayranlık göstermekle kalmadılar. Tarih tezimizi teyit, millî tarihimize alâkadar birçok hususları tenvir eden (aydınlatan) ilmi tetkiklerini kongre muvaceshesinde (yüz yüze) okuyarak yakın alâkalarını gösterdiler. Bkz. Günaltay, a.g.m., s.338.

³⁶ "Tarihin Gazi rehberliğiyle başlamış yeni tetkiklerinde beşeriyetin beşiği Altay yaylalarının konulmuştur. Hiçte indî olmayan bu iddia bitaraf âlimlerin müspet tetkikleriyle de müeyyettir. Bilakis şimdiki kadar medeniyetin, medenî kabiliyetin Avrupa'dan Asya'ya götürülmüş olması yolunda ileri sürülegelen iddiadır ki daha ziyade indî bir gayretle farazî bir mahiyet arz etmektedir." Nadi, Y. (1932, Temmuz 04). Tarih kongresi: Asya-Avrupa, Cumhuriyet Gazetesi, ss.1.Kadircan Kafılı da benzer bir yazı kaleme almıştır. "Görüldüğü ki Türk Tarih Kurumu'nun davasına temas eden her büyük alim derhal onu kabul ediyor ve davanın ilim dünyası önünde aydınlanmasına yarayan misaller ve şahitler getiriyorlar. Bizim tezimiz artık ilim dünyasının tezi olmuştur. Hakikat, bir suya düşen taşın çıkardığı halkalar

gibi değil, radyo dalgaları gibi son hızla yayılıyor. Bütün yollar Türk Dünyası'ndan çıkmıştır. Bütün yollar oraya gidiyor." Bkz. Kafılı, K. (1937, Eylül 23). Kongre'den çıkan ilk neticeler, Son Posta Gazetesi, ss.11.

³⁷ Vallois, kongrede Anadolu'da yaşayan insanlar için brakisefal ya da Alpin ırkı yerine Anadolu ırkı tabirini kullanmış ve bu durum oturumun başkanı Afet İnan'ı kızdırmıştır. İnan, Vallois'nin sunumun ardından sözü alarak, "Bu çok kıymetli etütlerinden dolayı profesöre teşekkür ederim. Ancak şunu işaret etmek isterim ki, memleketimizin etrafını çevreleyen kısımların ırkından bahsederlerken buna yalnız Anadolu ırkı denmesini münasip görüyorlar. Bence belki, Sümer heykellerine istinad ederek bu sözü söylediler ve onların büyük kulaklı olduklarından bahsettiler. Halbuki heykeller bize tamamen ırk tipi vermezler. Onun için bilhassa şu noktaya işaret ediyorum: Asıl Alpin tipi biziz, Anadolu ırkı diye Avrupa tipinden ayrı bir şey gösterilemez." demiştir. Bkz. İkinci Türk Tarih Kongresi Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler. (2010). Ankara: TTK yayınları, s.483.

³⁸ Semavi Eyice de benzer ifadelerde bulunmaktadır. Bkz. Eyice, a.g.m., s.521.

yeterlidir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Türk tarih tezi, bugün hala akademik literatürün en zor olgularından birini teşkil etmektedir. Bu zorluk, olgunun Türkiye’de 21. yüzyıla kadar uzanan politik-ideolojik sorunların önemli aşamalarından birini temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Öte taraftan tezin, Atatürk tarafından sahiplenilmesi ve dönemin resmî tarihine dönüşmesi, nesnel değerlendirmelerden uzaklaşmasına neden olmuştur. Bir yanda Atatürkçü düşünce sistemiyle tezin bilimselliği esneten yapısı arasında sıkışıp kalan akademisyenler; diğer yanda Türkiye’de muhalif siyasi ideolojilerden beslenen, tek parti iktidarına tepki gösteren ve bu nedenlerden dolayı Türk tarih tezinin toptan mahkûm etme eğiliminde olan yazarlar, ortaya koydukları değerlendirmelerle tezin anlaşılmasını kolaylaştırmak bir yana daha da zorlaştırmaktadır. Bu iki gruba girmeyen üçüncü bir literatür de bulunmakla birlikte, bunlarda da ciddi bir nitelik sorunu bulunmaktadır.

Türk tarih tezi literatürünü oluşturan yayınlarda, temel ayrışmanın öncelikle nedenler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Nedenlerin titizlikle seçilmesi ve bu nedenlerin olgunun ortaya çıkmasındaki ağırlıklarının tespit edilmesi, tarih araştırmasında belki de en önemli aşamayı temsil etmektedir. Ancak literatürün istisnasız bir şekilde, nedenler aşamasını yüzeysel geçtiği görülmüş, bu yüzden olgu, yetersiz tahlillerle anlaşılmasına çalışılmıştır. Zira, Türk tarih tezinin Batı’daki tezlerle bir alternatif olarak mı üretildiği yoksa ülke içindeki siyasal-sosyal dinamiklere çözüm arama ihtiyacından mı doğduğu ya da hangi nedenlerin öncelik arz ettiği hala literatür tarafından tatmin edici bir şekilde ortaya konabilmiş değildir. Bir başka ifadeyle, literatürde nedenler üzerindeki eksiklik, amaçlarla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak amaçlar, daha soyut anlamlar yüklü olduğu için muğlaktır ve bu nedenle literatürü oluşturan yayınlara –halk tabiriyle- daha çok niyet okumalara yer vermiştir. Literatürün bir kısmı tarafından bilimsel olmamakla suçlanan Türk tarih tezinin, niyet okumalarla anlaşılmasına çalışılması, ironik bir biçimde bu yayınların da bilimsel seviyesini göstermektedir.

Türk tarih tezinin politik-ideolojik bir karaktere sahip olduğu artık yadsınamaz bir gerçeğe dönüşmüştür. Nitekim literatür, tezin bu yönünü etraflıca analiz etmiş ve birtakım değerlendirmeler geliştirmiştir. Türk tarih tezinin, gelişen Türk milliyetçiliğini ırkçı bir çerçeveye soktuğu iddiaları, 1980’lerden sonra oluşmaya başlayan eleştirel literatür tarafından sıkça dile getirilen bir husus olmuştur. Ancak bu tespitler yapılırken Türkiye’yi zamandan ve konjonktürden azade tutmak, söz konusu literatürün temel eksikliği olarak dikkati çekmektedir. 1930’larda sıkça kullanılan kavramları, 21. yüzyıldaki karşılıklarıyla anlamlandırmaya çalışmak, bu yayınlarda yapılan tahlillerin gücünü zayıflatmıştır. Öte taraftan kendisini, teze yönelik ırkçılık suçlamalarının karşısında konumlandırılan bir literatürün geliştiği de görülmektedir. Bu literatürün en önemli temsilcisi olan Zafer Toprak, Türk tarih tezinin anlaşılması açısından tatmin edici veriler kullanmış ve bu sayede literatüre en ciddi katkıyı sağlayan isim olmuştur.

Türk tarih tezi, tarihin siyasi amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılmasına da gayet uygun bir örnek kabul edilmiştir. 1930’larda siyasal iktidarın tarih disiplinine yönlendirici etkisi, Türk tarih tezinin aynı dönemlerde resmî tarihe dönüşmesi ve geçmişin politik-ideolojik saiklerle keyfi bir şekilde kurgulanması, dönemin siyaset-tarih ilişkisini belirleyen temel etkenler olarak algılanmıştır. Bu hususta en verimli çalışmayı üreten Büşra Ersanlı, eserini tamamen dönemin iktidar-tarih ilişkisini anlamlandırmaya ayırmıştır. Ancak Ersanlı’nın, dönemin iktidar-tarih ilişkisi özelinde Türk tarih tezinin, ülkede bilimsel düşünüşün gelişimine ve tarih disiplininin bağımsızlaşmasına zarar verdiği yönelttiği fikirlerini, Zafer Toprak kabul etmemiş ve tezin, bunun tam tersi sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir.

Türk tarih tezinin; siyaset, tarih ve eğitim olmak üzere üç alanda güçlü etkisi ve sonuçları olduğu gözlemlenmektedir. Tezin, Türkiye’de eğitim üzerindeki etkisi ve sonuçları özellikle iki isim, Zafer Toprak ve Etienne Copeaux tarafından etraflıca irdelenmiştir. Her iki isim de Türk tarih tezinin izlerini, ders kitapları üzerinden araştırmış ve verimli sonuçlar elde etmiştir. Ancak tezin, 1940’lardan sonra gelişme gösteren tarih yazıcılığı üzerindeki etkisi, doğrudan olmasa bile buradaki izleri, kapsamlı bir incelemeye muhtaç durumdadır. Aynı şekilde Türk tarih tezi özünde politik-ideolojik kaygılar taşıyorsa, bunların sonraki dönemlerde Türk siyasal yaşamına da etkilerinin olması beklenen bir sonuçtur. Ancak, tezin siyasal yaşamdaki sonuçları ya da buradaki politik retoriğe etkileri hala araştırılmamıştır. Bir başka eksiklik de, Türk tarih tezi literatüründe basına hemen hiç yer verilmemesidir. 1931 Matbuat Kanunu’yla siyasal iktidarın basını sıkı bir denetim altına aldığı bilinmektedir. Basın-iktidar ilişkisinin bu sorunlu yapısına rağmen, dönemin basınının Türk tarih tezinin nasıl karşıladığı ya da ne tür tepkiler verdiği bilinmemektedir.

KAYNAKLAR

- Akçura, Y. (1932). Tarih yazmak ve tarih okutmak usullerine dair. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 577-608.
- Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, Hacettepe Hukuk Fakültesi dergisi, 1, (1), 80-109.
- Akurgal, E. (1956). Tarih ilmi ve Atatürk. Belleten, Ankara: TTK Yayınları, 20, (80), 571-584.
- Asım, M. (1932, Temmuz 08). Türk tarihi’nde inkılap, Vakıf Gazetesi, ss.1.
- Atatürk, M. K. (1969). Nutuk. (9. Baskı) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atsız, H. N. (1941). Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır? Çınaraltı, (5), 6-8.
- Aydın, S. (1996). Türk tarih tezi ve halkevleri. Kebikeç, (3), 107-130.
- Baykal, B. S. (1971). Atatürk ve tarih. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, 35, (140), 531-540.
- Beşikçi, İ. (2013). Türk tarih tezi ‘güneş-dil teorisi’ ve Kürt sorunu. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı yayınları
- Bora, T. (2018). Cereyanlar Türkiye’de siyasi ideolojiler. (1. Baskı 2017). İstanbul: İletişim yayınları.

- Carr, E. H. (2013). Tarih nedir? İstanbul: İletişim Yayınları.
- Copeaux, E. (2000). Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk-İslam sentezine. İstanbul: Tarih vakfı yurt yayınları
- Dr. Reşit Galip (1932). Türk ırk ve medeniyet tarihine umumî bir bakış. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 99-162.
- Eissenstat, H. (2007). Erken dönem Türk milliyetçiliğinde ırkçı düşünce. Toplumsal Tarih dergisi, (165), 46-53.
- Ersanlı, B. (2015). İktidar ve tarih Türkiye’de ‘resmi tarih’ tezinin oluşumu (1929-1937). İstanbul: İletişim yayınları.
- Günaltay, Ş. (1932). İslam medeniyetinde Türklerin mevkii. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 289-308.
- Günaltay, Ş. (1938). Türk tarih tezi hakkındaki intikatlara mahiyeti ve tezin kat’i zaferi, Belleten, (2. baskı 1994), 2, (7/8), 337-365.
- İğdemir, U. (1973). Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara: TTK Yayınları.
- İkinci Türk Tarih Kongresi Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler. (2010). Ankara: TTK yayınları
- İnan, A. (1932). Tarihten evvel ve tarih fecrinde. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 18-41.
- İnan, A. (1939). Atatürk ve Tarih Tezi. Belleten, Ankara: TTK Yayınevi, 3, (10), 243-246.
- İnan, A. (1971). Türk Tarih Kurumu 40 yaşında. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, 35, (140), 519-529.
- Kabapınar, Y. (1992). Başlangıcından günümüze Türk tarih tezi ve lise tarih kitaplarına etkisi. Çağdaş Türkiye tarihi araştırmaları dergisi, 1, (2), 143-177.
- Kafli, K. (1937, Eylül 23). Kongre’den çıkan ilk neticeler, Son Posta Gazetesi, ss.11.
- Kansu, Ş. A. (1932). Türk antropolojisi. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 271-278.
- Karal, E. Z. (1946). Atatürk’ün Türk tarih tezi. Yay. Haz. Afet İnan ve Enver Ziya Karal. Atatürkhakkındakonferanslar. Ankara: TTK Yayınları.
- Köprülü, F. (1932). Türk tarihi hakkında bazı umumi meseleler. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 42-50.
- Maksudyan, N. (2005). Bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin ırkçı cephesi (1925-1939). İstanbul: Metis yayınları
- Nadi, Y. (1932, Temmuz 04). Tarih kongresi: Asya-Avrupa, Cumhuriyet Gazetesi, ss.1.
- Sivrioğlu, U. T. (2015). Aryan teorisi ve Türk tarih tezi. Akademik tarih ve düşünce dergisi, 2, (6), 1-27.
- Süreyya, A. (1932, Temmuz 15). Kongreden sonra, Cumhuriyet Gazetesi, ss.3.
- Şimşek, A. (2012). Türk tarih tezi üzerine bir değerlendirme. Türkiye günlüğü, (111), 85-100.
- Timur, T. (2001). Türk devrimi ve sonrası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toprak, Z. (2011). Darwinizm’den ateizme Türkiye’de tarih eğitiminin evrimi, Toplumsal Tarih Dergisi, (216), 20-32.
- Toprak, Z. (2015). Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve antropoloji. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tunçay, M. (1981). Türkiye Cumhuriyeti’nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931). Ankara: Yurt yayınları.
- Türk Tarih Heyeti (1930). Türk tarihinin ana hatları. İstanbul: Devlet matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1939). Türk tarihi yazılırken Atatürk’ün alaka ve görüşlerine dair hatıralar. Belleten, Ankara: TTK yayınları, 3, (10), 349-353.
- Yalman, A. E. (1937, Eylül 21). Türk tarih tezi, Tan Gazetesi, ss.10 (1932, Temmuz 08). Orta Asya’da kuraklık, Akşam Gazetesi, ss.2.